ماشاء اللہ لا قوۃ الا باللہ

بسم الله الرحمن الرحیم

حامداً لله العلیم العلام ومصلیا علی رسوله محمد سید الانام وآله العظام واصحابه الکرام۔ اما بعد تراب اقدام علمای کرام فقیر گمنام ابو المعالی سید شمس الدین احمد بلیغ میسوری کان الله له ولوالدیه بحضرت نکته سنجان دقائق علوم عرض پرداز است که از مدتے بتعلیم نور چشم دل من ابو الحسنات سید فضل الحق احمد زاد الله عمره واسعده خصوصاً وباطفال نوآموزان عموماً تالیف رسالهٔ مفید پیش نهاد خاطر بنده بود۔ چون اتفاق ذهاب بشهر ڈھاکہ افتاد روزے جناب منشی منیر الدین احمد صاحب تاجر کتب افاده الله بمرام جنانه برائے تالیف رساله که نوآموزان را مستعد گرداند ایما فرمودند پس بپاس خاطر شان بعرق ریزیها این رساله را که مسمی بدستور المبتدی جدید کامل است تالیف نمود خدای تعالی

مقبول ہر دلش گرداناد۔ اگر در وے سہوے یا خطائی رفتہ باشد بفحوائے

بپوشش گر بخطائے رسی وطعنہ مزن | کہ ہیچ نفس بشر خالی از خطا نبود

خامۂ تصحیح بران گردانیدہ باشاعت این رسالہ سعی بلیغ فرمایند و بثواب جاریہ شامل باشند۔ واللہ الموفق والمعین و بہ نتوکل ونستعین۔ تاریخ تالیف

در ۱۳۱۵ ہجری مطابق سنہ ۱۳۰۴ بنگلہ فقط

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ا ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز ژ س ش س ش

ص ض ط ظ ع غ ف ق ک گ ل م ن و ہ ھ ی ی ے

صورِ حروف مرکبہ		
اوّل	وسط	آخر
ا	+	ـا
بـ لـبـ بـمـ	ـبد	ـب
پـ لـپـ پـمـ	ـپد	ـپ
تـ لـتـ تـمـ	تد	ـت
ثـ لـثـ ثـمـ	ثد	ـث

جـ چـ حـ خـ	ـجـ ـچـ ـحـ ـخـ	ـج ـچ ـح ـخ
د ذ	ـد ـذ	ـد ـذ
ر ز ژ	ـر ـز	ـر ـز ـژ
سـ شـ سـ شـ	ـسـ ـسـ ـسـ	ـس ـش ـس
صـ ضـ	ـصـ ـضـ	ـص ـض
ط ظ	ـط ـظ	ـط ـظ
عـ غـ	ـعـ ـغـ	ـع ـغ
فـ قـ	ـفـ ـقـ	ـف ـق
کـ کـ گـ گـ	ـکـ ـکـ ـگـ	ـک ـگ
لـ	ـلـ	ـل
مـ	ـمـ ـمـ	ـم
نـ نـ نـ	ـنـ ـنـ	ـن
و	ـو	ـو
ہـ ھـ	ـہـ ـھـ ـھـ	ـہ ـہ ہ
یـ یـ یـ	ـیـ	ـی ـی ـے

حرکات

حرف ب جیپ	زبر زیر پیش	حرف جزم سکون آمد تشدید

آ اِ اُ آ آبْ ابّ

حصہ اوّل باب اوّل

سبق ۱

ب پ ت ٹ ث ن ی

اِن چھہ حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

معلم کو چاہیے کہ صورت ترکیبی باقی حرفوں کی لکھکر متعلم کو بتلاوے

با بب بج بد بر بس بش بص بط بع بف بق بک بگ بل بم بو

بن بھہ بہ بی بے

ج چ ح خ

اِن چار حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

جا جب جج جد جر جس جش جص جط جع جف جق جک جگ جل جم جن

جو جھہ جہ جی جے ٭

س ش

ان دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

سا سب سج سد سر سس سش سص سط سع سف سق سک سگ سل سم سن سو سہ سی سے

شا شب شج شد شر شس شش شص شط شع شف شق شک شل شم شن شو شہ شی شے

ص ض

ان دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے۔

صا صب صج صد صر صس صش صط صع صف صق صک صل صم صن صو صہ صی صے

ط ظ

ان دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

طا طب طج طد طر طس طش طص طط طع طف طق طک طل طم طن طو طہ طی طے

ع غ

اِن دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے۔

عا عب عج عد عر عس عش عص عط عع عف عق عک عل عم عن عو

عہ عی عے

ف ق

اِن دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہے

فا فب فج فد فر فس فش فص فط فع فف فق فک فل فم فن فو فہ

فھ فی فے

ک گ

اِن دو حرفوں کی صورت ترکیبی ایک ہی

کا کب کج کد کر کس کش کص کط کع کف کق کک کل کم کن کو کھ

کہ کی کے

ل

لا لب لج لد لر لس لش لص لط لع لف لق لک لگ لل لم

لن لو لہ لی لے

م

ما مب مج مد مر مس مش مص مط مع مف مق مک مگ مل مم من مو

مہ می مے

ہ

ہا ہب ہج ہد ہر ہس ہش ہص ہط ہع ہف ہق ہک ہگ ہل ہم

ہن ہو ہہ ہی ہے

ھ

ھا ھب ھج ھد ھر ھس ھش ھص ھط ھع ھف ھق ھک

ھل ھم ھن ھو ھہ ھی ھے

سبق ۲

تہجی الفاظ دو حرفی معنی دار

آ - با - پا - تا - را - اما - شب - لب - تپ - چپ - لت - بت - جت - لٹ - جج - حج - کج - نخ - سخ - زد - دد -

بد - صد - قد - مد - شد - بد - در - زر - بر - کر - گر - ہر - خر - تر - سر - شر - پر - ڈر - پر - ٹیڑ - از - کز - بز - پز - بس - خس -

کس - گس - تس - حبش - کش - شش - خص - لص - خط - بط - حق - شق - یک - شک - رگ - سگ

کف - صف - نقل - حل - دل - گل - بل - مل - گل - کم - ہم - خم - غم - ذم - رم - جم - چم - دم - سم - گم - خم -

تن - من - بن - کن - کن - بن - شو - جو - مو - سو - دو - وا - تو - یو - جو - گو - خو - شہ - مہ - دہ - نہ - جہ - کہ

بہ - بہ - شکہ - کہ - ذ - کہ - وی - تی - سی - دی - فی -

دو حرفی جملات مرکب از الفاظ قسم مرقومہ بالا

بس کن - جس کن - دم کش - غم چش - مل بر - گل خر - کر خور - دم بر - زر دہ - سر نہ - رو شو - خوش گو - شق شد - حق شد - کف بر - صف در - زر بر - خر خر - رہ دو - دہ زرد - کش بر - شش پز - خط دہ - لب نہ -

نوع دیگر

اورا زر دہ - دہ کس را یک سونہ - اورا تی شد - سر کم شد - شب کم شد - تر لب وی شد - چہ بر کن - دم بر زن - سگ را کش - بر کن شش - مل با گل دہ - از گل پل دہ - من از من بر - غم از من بر - خم از می پر کن - سم از وی دور کن - او پس خم زد - در بر ہم زد -

باب دوم

تہجی الفاظ سہ حرفی

سبق ۱

الفاظ کہ وسط آن الف ست

آب آز آش - باب باز باش - پاس پاک پاش - تاب تاک تاش - جام جاسی جاہ - چاق چار چاہ - حام حال حار - خام خاک خار - دار داد دام

راآمی راہ رام۔ زآد زار زال۔ سآم ساز سال۔ شآہ شام شاد۔ صآف صاح صاد۔
ضآد ضاح ضار۔ طآق طاب طار۔ عآج عان عار۔ غآش غال غار۔ فآل فام فاش۔
قآل قاب قاش۔ کآش کار کام۔ گآہ گال گام۔ لآت لاخ لال۔ مآہ مار مال۔
نآن نار نائے۔ وآر وام واے۔ ہآم ہاے ہال۔ یآر یاد یال۔

جملات سہ حرفی مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا۔

آب آر۔ باردار۔ نان خور۔ شاخ بُر۔ جام دہ۔ تاج نہ۔ شادباش۔ خاک پاش۔
رازگو۔ بازجو۔ وام دہ۔ رام کُن۔ گام نہ۔ شام کُن۔ پاک شو۔ خاک بو۔ خارکش۔
آب چش۔ یاد کُن۔ شاد کُن

قسم دوم

آن کس جان داد۔ این رانان داد۔ تاج بر سر نہ۔ باج بر خر نہ۔ او را یاد کُن۔ دل را
شاد کُن۔ جای پاک کُن۔ نای صاف کُن۔ راز فاش شد۔ آش پاشش شد۔
در باغ باز کُن۔ باگل ساز کُن۔ دل را باغ کُن۔ صاف از داغ کُن۔

الفاظ کہ از قلب آنہا دیگر کلمات مے نمایند

مقلوب مستوی

پا سے۔ تات۔ ثلث۔ ساس۔ خراخ لعل۔ غاش۔ واو۔ نان۔ داد۔ کاک۔ قاق۔ لال۔

نوع دیگر

تاب ۔ بان ۔ شام ۔ ماش ۔ راہ ۔ بار ۔ لاش ۔ شال ۔ کاخ ۔ خاک ۔ گرم ۔ مرگ ۔
یار ۔ رائے ۔ راز ۔ زار ۔ لام ۔ مال ۔ مار ۔ رام ۔

سبق ۲

الفاظ کہ وسط آن واو ساکن ست

کوب ۔ چوب ۔ جود ۔ بود ۔ سود ۔ دود ۔ زود ۔ سود ۔ دور ۔ حور ۔ نور ۔ سور ۔ پور
شور ۔ مور ۔ گور ۔ سوز ۔ روز ۔ روح ۔ روم ۔ شوم ۔ چون ۔ خون ۔ موج ۔ فوج ۔ قوم ۔
یوم ۔ جور ۔ غور ۔ جوف ۔ خوف ۔ خود ۔ ذوق ۔ شوق ۔ غوک ۔ شوک ۔ خوک ۔ کوک ۔
موش ۔ گوش ۔ ہوش ۔ کوش ۔ موی ۔ سوی ۔ گوے ۔ جوے ۔ پوے ۔ بوے ۔ بول ۔ قول ۔ حول

الفاظ کہ وسط آن واو معدولہ است

خود ۔ خور ۔ خوش ۔ خوی (خی) خویش ۔

الفاظ مقلوب از قسم مرقوم بالا

دود ۔ کوک ۔ قوق ۔ حور ۔ روح ۔ مور ۔ روم ۔ روز ۔ زور ۔ شوم ۔ موش ۔
سور ۔ روس ۔ فوج ۔ جوف ۔ یوم ۔ موی ۔ شوخ ۔ خوش ۔ حول ۔ لوح ۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا

زود یاد کن۔ روح شاد کن۔ دل خون شد۔ روز چون شد۔ سر جور کن۔ غم از دل دور کن۔ آن موش کور شد۔ مور در گور شد۔ بر حال خود غور کن۔ ہرگز نہ جور کن خوش پوش۔ در کار کوش۔ خود بر سر نہ۔ این بار بر خر نہ۔ اندک ہوش کن۔ این دُرّ نوش کن۔ این فوج ست۔ گویا موج ست۔ شوم مشو۔ موش مخور۔ این را شوق ست

آنرا ذوق ست

سبق ۳

الفاظ کہ وسط آن یای ساکن ست

زیب۔ عیب۔ غیب۔ صید۔ قید۔ دیر۔ سیر۔ نیل۔ میل۔ ذیل۔ خیل۔ زیب۔ سیب۔ سیر۔ شیر۔ زیر۔ کیر۔ دیر۔ تیر۔ خیز۔ بیش۔ پیش۔ تیغ۔ میغ۔ دیو۔ ریو۔ بیخ۔ میخ۔ ہیچ۔ پیچ۔ دید۔ چید۔ پیر۔ تیر۔ شیر۔ گیر۔ میر۔ چیز۔ نیز۔ میش۔ ریش۔ بیم۔ نیم۔ ریم۔ سیم۔ این۔ بین۔ دین۔ چین۔ زین۔ پیل۔ فیل۔ بیل۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم مرقومۂ بالا

بیخ کن۔ میخ زن۔ پیش رو۔ بیش دہ۔ سیر شد۔ خیر شد۔ شیر خور۔ شیر بر۔ در باغ سیر کن۔ آنرا فیر کن۔ آن پیر تیر برد۔ این شیر شیر خورد۔ این تیغ تیز ست آن چیز میز ست۔ صید را قید کن۔ میش را صید کن۔ آنرا بیم شد۔ این را سیم شد۔

این بیل چون دیوست۔ آن کس بے ریوست۔ او از جان سیر شد۔ این از وے زیر شد۔

الفاظ مقلوب از قسم نوشتۂ بالا

عیب۔ بیع۔ میل۔ لیم۔ شیر۔ ریش۔ زیر۔ ریز۔ بیش۔ شیب۔ تیر۔ ریت۔ گیر۔ ریگ۔

ریم۔ میر۔ نیز۔ زین

سبق ۴

الفاظ کہ وسط آن حرف صحیح ساکن ست

اسپ۔ است۔ بست۔ بخت۔ پست۔ پخت۔ تخت۔ رخت۔ سخت۔ دست۔ مست

ہست۔ رست۔ جست۔ جُست۔ چُست۔ رُست۔ سُست۔ پُشت۔ کُشت۔ دَشت

گَفت۔ ہشت۔ ہفت۔ رفت۔ گُفت۔ سُفت۔ مُفت۔ جُفت۔ فَج۔ رنج۔ صبح۔ قُبح۔

پنج۔ گنج۔ رنج۔ سنج۔ ونج۔ کُنج۔ لُنج۔ سُرخ۔ نرخ۔ قصد۔ فصد۔ بند۔ پند۔ چند۔ قند۔

عقد۔ نقد۔ بعد۔ رعد۔ کرد۔ گَرد۔ درد۔ سرد۔ مرد۔ زرد۔ برد۔ بُرد۔ مُرد۔ دُرد۔ گُرد۔ فکر۔

فکر۔ بخش۔ رخش۔ رقص۔ نقص۔ نقض۔ نبض۔ قبض۔ خبط۔ ربط۔ ضبط۔ شرط۔ فرط۔

رفع۔ نفع۔ دفع۔ شفع۔ حلق۔ خلق۔ غرق۔ فرق۔ جلق۔ دلق۔ اشک۔ رشک۔

کشک۔ خُشک۔ مُشک۔ تنگ۔ رنگ۔ سنگ۔ شنگ۔ ننگ۔ جنگ۔ لنگ۔ خنگ۔

بنگ۔ گُنگ۔ لُنگ۔ عقل۔ نقل۔ ثقل۔ بعل۔ نعل۔ بعل۔ نرم۔ شرم۔ گرم۔ فرم۔

جرم۔ چرم۔ کرم۔ مجرم۔ خشم۔ چشم۔ پشم۔ جشم۔ علم۔ حلم۔ کاک۔ سلک۔ شلک۔ زخم۔ سقم۔ رسم۔ خصم۔ بسم۔ ذہن۔ سین۔ رہن۔ دہن۔ کہن۔

الفاظ قلب از قسم نوشتۂ بالا۔

بیج۔ جبر۔ گنج۔ جنگ۔ جنس۔ سنج۔ جنب۔ بنج۔ سرخ۔ خرس۔ کرد۔ درک۔ سرد۔ درس۔ درز۔ زرد۔ طرف۔ فرط۔ حرف۔ فرح۔ نعل۔ لعن۔ بعل۔ لعب۔ گرم۔ مرگ۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا

از مال بیج کن۔ مرغ را ذبح کن۔ آب گرم سرد شد۔ روی مرد زرد شد۔ این جای تنگ ست۔ پای آن لنگ ست۔ درین ابر برق ست۔ دران کار فرق ست۔ کار بر من سخت شد۔ آن طفل نیک بخت شد۔ این اسپ تیز دوست۔ این خرزود رو ست۔ گنج با مارست۔ گل با خارست۔ این چہ حرف ست۔ آن چون برف ست۔ آن طفل از بر رفت۔ ہوش از سر رفت۔ دل او سنگ ست۔ دست او تنگ ست۔

سبق ۵

الفاظ متحرک الاوسط

ادا۔ صدا۔ خدا۔ جدا۔ چرا۔ کرا۔ شما۔ ہما۔ بیا۔ میا۔ ہوا۔ نوا۔ لوا۔ سوا۔ جفا۔ وفا۔ ادب۔ غضب۔ تعب۔ طرب۔ طلب۔ حلب۔ کرت۔ سرت۔ لبت۔ جبت۔ جہت۔ دلت۔

ہرج۔ مرج۔ فرح۔ قدح۔ تلخ۔ طبخ۔ برد۔ درد۔ رود۔ شود۔ مرد۔ دود۔ زند۔ کند۔ اگر۔ مگر۔
جگر۔ دگر۔ بدر۔ پدر۔ شکر۔ شتر۔ بسر۔ پسر۔ عدس۔ فرس۔ مگس۔ ہوس۔ جرس۔ برس۔
مرس۔ بکش۔ مکش۔ ببش۔ کفش۔ دلش۔ درش۔ زرش۔ روش۔ دوش۔ کشش۔
دہش۔ خلش۔ تپش۔ قصص۔ بصص۔ غرض۔ مرض۔ قرض۔ فقط۔ نمط۔ ضلع۔ درع۔
صدف۔ ہدف۔ طرف۔ سلف۔ سبق۔ طبق۔ ورق۔ فلق۔ ادق۔ عرق۔ فلک۔
ملک۔ سمک۔ ہتک۔ کمک۔ ضحک۔ اجل۔ امل۔ بغل۔ بدل۔ طبل۔ عمل۔ خلل۔ ملل۔
الم۔ قلم۔ عدم۔ قدم۔ کرم۔ برم۔ شوم۔ روم۔ رسم۔ کشم۔ دہن۔ دمن۔ ذقن۔ زغن۔
سخن۔ بجن۔ زدن۔ شدن۔ بزن۔ مزن۔ کفن۔ کرن۔ بگو۔ مگو۔ برو۔ مرو۔ بشو۔
مشو۔ بدو۔ مدو۔ درو۔ شنو۔ گلہ۔ صلہ۔ زدہ۔ شدہ۔ بدہ۔ مدہ۔ بنہ۔ منہ۔ بری۔ دری۔
شوی۔ روی۔ سی۔ کسی۔ حبشی۔ کشی۔ زنی۔ کنی۔ بہی۔ تہی۔ زدی۔ شدی۔ نہی۔ مہی۔
بلے۔ ولے۔ بسے۔ کسے۔ یکے۔ شکے۔ زدے۔ شدے۔

الفاظ قلبیہ از قسم مرقومہ بالا۔

حرف۔ فرح۔ قدح۔ حرق۔ طبخ۔ خبط۔ رود۔ دور۔ شود۔ دوش۔ کشم۔ شکم۔
دہش۔ شہد۔ طرف۔ فرط۔ سلف۔ فلس۔ فلق۔ قلف۔ عرق۔ قرع۔ فلک۔ کلف۔
عمل۔ ملع۔ رسم۔ مرس۔ کشم۔ مشک۔ شرف۔ فرش۔ دمن۔ نمد۔ نمک۔ کمن۔

جملات مرکبہ از الفاظ نگاشتۂ بالا۔

آہی کسے را بد مگو۔ سخن بے حد مگو۔ با کسے جنگ و جدل مکن۔ نیکی را بہ بدی بدل مکن۔ سخن پدر گوش کن۔ خود را در ہوش کن۔ بہر حال شکر خدا کن۔ سر ظلم از خود جدا کن۔ سخن فحش مگو۔ سخن چیں مشو۔ کسی را پیش کسے خجل مکن۔ کسے را عیب گفتہ بددل مکن۔ از فعل بد حذر کن۔ وقت خود را در یاد خدا بسر کن۔ نزد من بیا سبق یاد کن۔ دل را از ذکر خدا شاد کن۔ قلم شا بر منبر است۔ آن پسر تیز است۔ باد سرد مے وزد۔ زاغ و زغن بر ہوا مے پرد۔ اے پسر در بند کن۔ با من سخن چند کن۔ از دست تہی چہ خیر۔ از پائے لنگ چہ سیر۔

باب سوم

تہجی الفاظ چہار حرفی

سبق ۱

آرد۔ آمد۔ آدم۔ احمد۔ اکبق۔ اعلم۔ برکت۔ برقع۔ بندہ۔ پاکش۔ پیرو۔ پنجہ۔ تارک۔ تازہ۔ تربت۔ ثالث۔ ثابت۔ ثروت۔ جاری۔ جلوہ۔ جامہ۔ چادر۔ چارہ۔ چاہ۔ حاجی۔ حاجت۔ حلقہ۔ خاکی۔ خاتم۔ خانہ۔ داخل۔ دامن۔ دائر۔ ذائق۔ ذہنی۔ ذاکر۔ راوی۔ رونق۔ راضی۔ زانو۔ زانی۔ زاری۔ ساجد۔ سادہ۔ ساقی۔ شارک۔ شاغل۔ شادی۔

صاحب۔ صادر۔ صخرہ۔ ضامن۔ ضابط۔ ضجرہ۔ طعنہ۔ طرفہ۔ طاہر۔ ظالم۔ ظُلّہ۔ ظاہر۔ عاجز۔ عالم۔ عادل۔ غازہ۔ غارت۔ غافل۔ فاسق۔ فارغ۔ فاجر۔ قائم۔ قاہر۔ قادر۔ کاہل۔ کاسب۔ کامہ۔ گوہر۔ گالہ۔ گامہ۔ لائق۔ لازم۔ لاشہ۔ ماہر۔ مادر۔ ماشہ۔ نادم۔ نازک۔ نادر۔ واہب۔ وادی۔ واثر۔ ہادی۔ ہاجی۔ ہالہ۔ یکتا۔ یارہ۔ یادہ۔

جملات مرکبہ از قسم الفاظ نوشتہ بالا۔

احمد سلیس اُردو می گوید۔ آدم در صحرا می پوید۔ این چوب را پالش کن۔ نزد حاکم نالش کن۔ دران راہ پیچ ست۔ مرد بے ثروت ہیچ ست۔ بسمت خانہ برو۔ براہ ہرگز مدو۔ آمدہ خامہ بیار۔ بر کاغذ جامہ کامہ نگار۔ نامہ گیر جامہ پوش۔ گامہ زن بادہ نوش۔ آن کس عالم ست کہ عادل ترست۔ ظالم آنکس ست کہ جاہل ترست۔ آن مرد حاجی نیست ہاجی ست۔ در دست او لیس نیست جاجی ست۔ خدا واہب ست۔ بندہ کاسب۔ مفلس حاجت دارد۔ غنی راحت طلب باشد۔ این چیز نادرست۔ در ملک یا وافرست وادی علم و ہنر را غایت نیست۔ زید شائق ست۔ عمرو فائق ست۔ بر سر صاحب ظُلّہ گیر ست۔ آن طفل جوان قسمت در خرد پیر ست۔

سبق ۲

قسم دوم چہار حرفی الفاظ کہ اوّل آنہا رعایت حروف تہجّی

وما قبل آخر آنہا الف ست

آمان۔ انار۔ بہار۔ بخار۔ نگاہ۔ پناہ۔ تمام۔ تباہ۔ ثلاث۔ ثبات۔ جماع۔ جہات۔ چمان۔ چیار۔ حرام حمار۔ خراب۔ خمار۔ دثار۔ دمار۔ ذہاب۔ ذباب۔ روان۔ رکاب زوال۔ زلال۔ سوال۔ سگال۔ شراب۔ شغال صباح۔ صغار۔ ضمان۔ ضرار۔ طناب۔ طحال۔ ظلام۔ ظلال۔ عناد۔ عباد۔ عبار۔ غماد۔ فراغ۔ فلاح۔ قنات۔ قراح۔ کمال۔ کلام۔ گلاب۔ گدام۔ لعاب۔ لگام متاع۔ منام۔ ہلاک۔ ہمام۔ یباب۔ یمام۔

الفاظ ملحقات قافیہ دار۔

ثواب۔ جواب۔ خراب۔ شراب۔ سراب۔ طناب۔ عتاب۔ کتاب۔ ثیاب۔ خطاب۔ رکاب۔ نصاب۔ نقاب۔ لعاب۔ گلاب۔ ذباب۔ جلاب۔ نبات۔ نجات۔ حیات۔ ممات۔ روات۔ دہات۔ آرات۔ اثاث۔ اثاث۔ ثلاث۔ مزاج۔ علاج سراج۔ سماج۔ صلاح۔ فلاح۔ رواح۔ نواح۔ صراح۔ قراح۔ فساد۔ نژاد۔ قباد۔ نہاد۔ مراد۔ گشاد۔ ملاذ۔ معاذ۔ قرار۔ قرار۔ چہار۔ بہار۔ ہزار۔ مزار۔ سوار۔ جوار۔ مدار۔ میار۔ منار۔ مدار۔ بیار۔ ستار۔ شمار۔ غبار۔ فراز۔ دراز۔ نماز۔ نیاز۔ براز۔ نواز۔ اساس۔ پلاس۔ حراس۔ سپاس۔ تلاش۔ فلاش۔ تراش۔ خراش۔ معاش۔ تماش۔ خصاص۔ خلاص۔ ریاض۔ بیاض۔ حیاض۔ عیاض۔ نشاط۔ بساط۔ صراط۔ سماط۔

غلاظ - شواظ - نزاع - متاع - جماع - وداع - چراغ - فراغ - دماغ - بیاغ - سراغ - کلاغ -
خلاف - غلاف - شگاف - مباف - قواق - رواق - طلاق - فراق - براق - شقاق
تپاک - سماک - ہلاک - خاک - سوال - زوال - جمال - کمال - شال - خیال - جلال - حلال -
سلام - کلام - کدام - مدام - پیام - نیام - دوام - تمام - ثمام - مقام - طعام - حرام - خرام -
قوام - جوان - توان - روان - دوان - عیان - بیان - کمان - گمان - کنان -
چنان - ہمان - زمان - شبان - زبان - میان - زیان - جنان - سنان - فلان -
کلان - فشان - نشان - چنان - کشان - جهان - شهان - نهان - رہان - مہان -
کیان - کسان - لسان - بیان - فسان - اذان - خزان - سیاه - سپاه - گیاه - رفاه - نگاه -
بگاه - تباه - گواه - پناه - گناه - رضاے - فضاے - قضاے - سزاے -

جملات مرکبہ از الفاظ قسم رقم زدہ بالا -

جواب سوال بده - زکوٰة جمال بده - مرغ را کباب کن - موے را خضاب کن -
از بر کتاب کن - این کار شتاب کن - بر اسپ سوار شو - ازین جا فرار شو - در دل
قرار نیست - غم را شمار نیست - پیش من طعام بیار - ساغر مدام میار - با او کلام کن -
قصہ تمام کن - از من سلام بر - نزدش پیام بر - این خیال خام ست - تیغ در نیام ست -
فلان کس از قید خلاص شد - آن مرد را قصاص شد - در دہان قلم شگاف ست -

سخن وی خلاف ست۔ آین راز عیان مکن۔ باکسے بیان مکن۔ درین کار سراسر
گناه شد۔ فلان کس تباه شد۔ آن جوان دوان آمد۔ همان زمان روان آمد۔
آن کس زبان داد زبان کرد۔ نشان خود نهان کرد۔ از کهان خطاست۔ از مهان
عطاست۔ آین قضای خدا ست۔ رضای مولاست

سبق ۳

سرود۔ فرود۔ هنود۔ غنود۔ نمود۔ کشود۔ درود۔ ربود۔ وجود۔ سجود۔ صعود۔ فزود۔ سرور۔
غرور۔ طهور۔ ظهور۔ عبور۔ دبور۔ رموز۔ هنوز۔ عروس۔ خروس۔ فروش۔ خروش۔ خلوص۔
خصوص۔ عروض۔ نقوض۔ هبوط۔ خطوط۔ حظوظ۔ نشوز۔ رجوع۔ فروع۔ دروغ۔
فروغ۔ خسوف۔ کسوف۔ طروق۔ نطوق۔ سلوک۔ ملوک۔ قبول۔ رسول۔ اصول۔
وصول۔ ملول۔ حلول۔ هموم۔ غموم۔ رسوم۔ سموم۔ فهوم۔ علوم۔ زبون۔ فزون۔
درون۔ برون۔ جنون۔ فنون۔ ستوه۔ شکوه۔ بشوی۔ مشوی۔

جملات مرکبه از الفاظ قسم گذشته بالا

فضول مگو۔ ملول مشو۔ حیات وی فزود۔ رزق وی کشود۔ علمش فزون شد۔
کارش زبون شد۔ از درون برون رفت۔ از وی جنون رفت۔ رسول قبول شود۔
مالش وصول شود۔ از دنیا عبور شدم۔ در دل سرور شدم۔ آن کس از اهل علوم ست۔

مرد معلوم ست۔ دروغ را فروغ نیست۔ درین قول دروغ چیست۔ خروس بانگ داد۔ عروس دانگ داد۔ این کتاب عروض ست۔ آنکس از ذوی الفروض ست

سبق ۴

طبیب۔ حبیب۔ قریب۔ غریب۔ حدیث۔ خبیث۔ خلیج۔ خریج۔ مریج۔ جریج۔ صبیح۔ قبیح۔ امید۔ دمید۔ بلید۔ کلید۔ جمید۔ خمید۔ جرید۔ خرید۔ درید۔ برید۔ شنید۔ تنید۔ خزید۔ گزید۔ چشید۔ کشید۔ چکید۔ بکید۔ شرید۔ رسید۔ امیر۔ ضمیر۔ نظیر۔ وزیر۔ فقیر۔ حقیر۔ سریر۔ حریر۔ صحیح۔ سطیح۔ بلیغ۔ دریغ۔ نحیف۔ ضعیف۔ حریف۔ ظریف۔ رفیق۔ شفیق۔ طریق۔ فریق۔ رکیک۔ ضحیک۔ دلیل۔ ذلیل۔ سبیل۔ قبیل۔ حلیم۔ سلیم۔ قدیم۔ ندیم۔ کریم۔ رحیم۔ صمیم۔ شمیم۔ امین۔ زمین۔ قرین۔ برین۔ لقین۔ یقین۔ تنین۔ جبین۔ کهین۔ مهین۔ ثمین۔ یمین۔

جملات مرکب از الفاظ قسم نگاشتہ بالا۔

صبیح و مہید شب رسید۔ امیر اسپ خرید۔ سگ را مار گزید۔ امین جریب زمین کرد۔ عقیل یقین کرد۔ رفیق بر من شفیق ست۔ آن فریق درین طریق ست۔ فقیر حقیر ست۔ ضمیر وزیر برین نظیر ست۔ آن مرد سلیم حلیم ست۔ این رسم قدیم ست۔ برین قول دلیل چیست۔ بر دفع این خبیث سبیل چیست۔ امین از ہمان قبیل ست۔

آن یزید پلید ذلیل ست۔ این حدیث از کدام شنید۔ موش بخانۂ شوم خزید۔ آن حبیب لبیب ست۔ این غریب طبیب ست۔ رشید نزد حریف رسید۔ تیغ کشید۔ و سرش برید۔ خونش چشید۔

سبق ۵

آخت۔ باخت۔ تاخت۔ داشت۔ باشت۔ چاشت۔ کاشت۔ راست۔ خاست۔ ماست۔ کاست۔ تافت۔ یافت۔ بافت۔ دوخت۔ سوخت۔ کوفت۔ سوفت۔ دوست۔ پوست۔ ریخت۔ بیخت۔ پخت۔ کیست۔ چیست۔ زیست۔ نیست۔ خواب۔ خوار۔ خوان۔ خواہ۔ خورد۔ خویش۔ خواند۔ خواست۔ دانگ۔ بانگ۔ آرد۔ کارد۔ راند۔ ماند۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا۔

تیغ آخت۔ بر سرِ دشمن تاخت۔ آن جان باخت۔ دست عدو قلم ساخت۔ این وقت چاشت ست۔ تخم را در زمین کاشت ست۔ این دست راست ست۔ آن بدست چپ خاست ست۔ بے کم و کاست این ماست ترشی دارد۔ آن کس پیش خود حقۂ فرشی دارد۔ اے دوست گوشت را از پوست جدا کن۔ آنرا کباب ساز و غذائے خویش کردہ شکر خدا کن۔ چون مرغ بانگ داد۔ کارد بر حلق براند۔ خونش ریخت۔ آردِ جو بیخت۔ نان ساخت ضیف آمد و خورد۔ قدرے با خود برد۔ اے جوان

کتاب خوان خواب مکن کہ خوار شوی۔ ہر چہ خواہی از خدا خواہ از غیرش بیزار شوی۔ زیست دُنیا چیست۔ کہ آنرا فناست بقا نیست۔ نور لطفِ خُدا بہر کہ تافت او مراد دل یافت

سبق ۶

بہشت۔ گذشت۔ پرست۔ درست۔ نشست۔ شکست۔ شگفت۔ نہفت۔ درخت۔ گرخت۔ برنج۔ ترنج۔ لبند۔ پسند۔ برند۔ پرند۔ درند۔ خرند۔ گزند۔ خزند۔ سمند۔ کمند۔ نخوند۔ روند۔ چشند۔ کشند۔ دہند۔ نہند۔ شمرد۔ سپرد۔ ورنگ۔ فرنگ۔ پلنگ۔ کلنگ۔ تفنگ۔ نہنگ۔ بزرگ۔ سترگ۔ تگرگ۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم رقم زدہ بالا

زید نشست۔ قلم شکست۔ برنج خورد۔ ترنج برد۔ بجان شگفت۔ بدل نہفت۔ نکو شمرد۔ بدو سپرد۔ کلنگ پرید۔ نہنگ درید۔ آن کس درست شد۔ خدا پرست شد۔ آن نیکبخت بزرگ ست۔ این شقی حیلہ سترگ ست۔ فرنگ با تفنگ جنگ مے کنند۔ حیلہ گران بکار آمد درنگ مے کنند۔ این سمند او را پسند آمد۔ آن پلنگ در کمند آمد۔

سبق ۷

بالا۔ کالا۔ آلا۔ اما۔ طالب۔ غالب۔ صائب۔ تائب۔ راحب۔ صاحب۔ مکتب

مطلب۔ طاعت۔ ساعت۔ وقت۔ فرصت۔ حیرت۔ غیرت۔ ہیبت۔ غیبت
رحمت۔ زحمت۔ حکمت۔ قیمت۔ دہشت۔ وحشت۔ غفلت۔ سفلت۔ علت۔ ذلت
قلت۔ ملت۔ حارث۔ حانث۔ عرغج۔ فرنج۔ افصح۔ اوضح۔ زنج۔ بخ۔ برزخ۔ شاید
باید۔ آید۔ زاید۔ حاضر۔ ناظر۔ ساغر۔ لاغر۔ باور۔ یاور۔ مادر۔ چادر۔ گوہر۔ جوہر
بستر۔ گستر۔ سرکش۔ جرکش۔ پوشش۔ کوشش۔ ہیکل۔ صیقل۔ بلبل۔ سنبل۔ عالم
ظالم۔ روشن۔ جوشن۔ پارہ۔ پارہ۔ خارہ۔ چارہ۔ پایہ۔ سایہ۔ دایہ۔ مایہ۔ شانہ۔ خانہ۔
جامہ۔ خامہ۔ آمہ۔ کامہ۔ نامہ۔ گامہ۔ لالہ۔ نالہ۔ ہفتہ۔ رفتہ۔ دستہ۔ بستہ۔ رستہ۔ خستہ
دشتہ۔ تشنہ۔ طرفہ۔ غرفہ۔ بنہ۔ زنہ۔ گندہ۔ خندہ۔ پنجہ۔ رنجہ۔ روزہ۔ موزہ۔
چوزہ۔ کوزہ۔ توشہ۔ گوشہ۔ چہرہ۔ بہرہ۔ زہرہ۔ مہرہ۔ تیشہ۔ پیشہ۔ تیشہ۔ جیشہ۔
سینہ۔ کینہ۔ ہیضہ۔ بیضہ۔ بیوہ۔ میوہ۔ جملہ۔ حملہ۔ قبلہ۔ کعبہ۔ بچہ۔ زچہ۔ اللہ۔ کلہ۔
حصہ۔ قصہ۔ ساقی۔ باقی۔ ماہی۔ شاہی۔ قاضی۔ راضی۔ یاری۔ جاری۔ عرضی
مرضی۔ فرضی۔ قرضی۔ معنے۔ یعنے۔ تقوی۔ فتوی۔ عیسی۔ موسی۔ بافہ۔ نافہ۔
آردہ۔ داردہ۔ آرم۔ دارم۔ آری۔ داری۔ بازد۔ نازد۔ بازم۔ نازم۔ بازی۔ نازی۔
تازد۔ سازد۔ تازم۔ سازم۔ تازی۔ سازی۔ داند۔ ماند۔ دانم۔ مانم۔ دانی۔ مانی۔ نالد
بالد۔ نالم۔ بالم۔ نالی۔ بالی۔ تابد۔ یابد۔ تابم۔ یابم۔ تابی۔ یابی۔ پوشد۔ نوشد۔ پوشم۔ نوشم۔

پوشی۔ نوشی۔ گیرد۔ میرد۔ گیرم۔ میرم۔ گیری۔ میری۔ بیند۔ چیند۔ بینم۔ چینم۔ بینی۔ چینی۔
خواہد۔ خواند۔ خواہم۔ خوانم۔ خواہی۔ خوانی۔ دادن۔ زادن۔ دادم۔ زادم۔ دادی۔
زادی۔ داده۔ زاده۔ بُردن۔ مُردن۔ بُردم۔ مُردم۔ بُردی۔ مُردی۔ بُرده۔ مُرده۔
بودن۔ سودن۔ بودم۔ سودم۔ بودی۔ سودی۔ بوده۔ سوده۔ دیدن۔ چیدن۔
دیدم۔ چیدم۔ دیدی۔ چیدی۔ دیده۔ چیده۔ بستن۔ جستن۔ بستم۔ جستم۔ بستی۔ جستی۔
بسته۔ جسته۔ کُشتن۔ شُستن۔ کُشتم۔ شُستم۔ کُشتی۔ شُستی۔ کُشته۔ شُسته۔ گفتن۔ خفتن۔
گفتم۔ خفتم۔ گفتی۔ خفتی۔ گفته۔ خفته۔ تیغ۔ بتیغ۔ تیغی۔ تیغم۔ تیغت۔ تیغش۔ دست۔
بدست۔ دستی۔ دستم۔ دستت۔ دستش۔ بسر۔ بسبر۔ بسرے۔ بسرم۔ بسرت۔ بسرش۔
سخن۔ بسخن۔ سخنی۔ سخنم۔ سخنت۔ سخنش۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا

قدرش بالا است۔ بر سرش کلاہ است۔ آن طالب خدا بران دیو سرکش غالب است۔
رای آن صاحب دل صائب است۔ آئین نیکو ساعت است۔ وقت طاعت است۔
در ہر کارے علت مکن۔ در بذل درویشان قلت مکن۔ خدا ہر جا حاضر است۔
بر ہمہ ناظر است۔ منکر این کافر است۔ عاقل از و نافر است۔ چون عیب کسی بینی
پوشش کن۔ علم آموز در عمل کوشش کن۔ عالم بے عمل ظالم است۔ مرد بے ریا

از لطف گلستان سالم است۔ شاخ طوبیٰ سایہ دارد۔ آن بلند پایہ بزرگ پایہ دارد۔ پسر
قاضی با دختر رزر راضی شد۔ این قصہ ماضی شد۔ کسے را غیبت مکن۔ در راست
گفتن از کسے ہیبت مکن۔ دست زیرک دانا گرین ست مفلس، ہمچال حزین ست
عادت کم گفتن و کم خفتن بہتر ست۔ تمام نزد ہر کس ذلیل و کمتر ست۔ بر عاجز تہمت مکن
بر تیز دشمن جست مکن۔ زرہ بر جوشن کن۔ این شمع روشن کن۔ مکتب جای ادب ست۔
چکل مکان غضب ست۔ لذت میوہ بیوہ داند۔ در دل مردہ آہ و حسرت ماند۔ و شمع را
صیقل کن۔ خود را قوی ہیکل کن۔ بغض و حسد در سینہ مدار۔ با کسے کینہ مدار۔ با ہر کسے
پنجہ مکن۔ دلے را رنجہ مکن۔ صاحب خانہ را خبر کن۔ صبح و شام کسب ہنر کن۔ زینت خانہ
کن۔ موی سر را شانہ کن۔ در بستم۔ دل خستم۔ چمن دیدم۔ گل چیدم۔ ہر کہ خفتہ است مردہ است۔

خوش گفتم در سفتم

جملات گفتگو

آمدہ کجا آمدی۔ از خانہ می آیم۔ ہیچ خبر تازہ داری۔ نہ صاحب حالا می روم اگر خدا کند
بعد دو ماہ باز پس خواہم آمد۔ خدا حافظ۔ طالب علی چرا می نالی۔ محسن علی سنگے بر سرم زد
[illegible] الحمد للہ فضل ایشد کجا میروی۔ بمکتب می روم۔ تنہا می روی۔ نہ قبلہ با غالب علی
[illegible] قریب ست زود طعام بخورید

وجامۂ صاف بپوش و کلاہ بر سر نہ و راہ مکتب گیر چرا دیر کردی۔ زود برو۔ ورنہ غیر حاضر خواہی شد۔ اکبر علی حالا چہ کتاب مے خوانی۔ پندنامۂ شیخ سعدی میخوانم۔ این فقرہ بخوان۔ معنۂ این لفظ چیست۔ معنے نمے دانم فقط تن مے خوانم۔

باب چہارم

تہجی الفاظ پنج حرفی

ارباب۔ اصحاب۔ اسباب۔ احباب۔ انصاب۔ القاب۔ آیات۔ اوقات۔ خیرات۔ سوغات۔ صلوات۔ آیات۔ میراث۔ اخراج۔ معراج۔ اصلاح۔ افواج۔ مفتاح۔ مصباح۔ طباخ۔ نفاخ۔ اوساخ۔ گستاخ۔ آباد۔ آزاد۔ فریاد۔ فرہاد۔ بنیاد۔ استاد۔ افتاد۔ اولاد۔ ایجاد۔ اسناد۔ ارشاد۔ مرصاد۔ میلاد۔ میعاد۔ اقرار۔ انکار۔ دیوار۔ دیدار۔ بیدار۔ بیمار۔ تیمار۔ بیزار۔ پیزار۔ آغاز۔ آواز۔ پرداز۔ پرواز۔ پشواز۔ ابراز۔ آلماس۔ الماس۔ اجلاس۔ افلاس۔ احراس۔ مقیاس۔ قسطاس۔ قرطاس۔ پاداش۔ پرخاش۔ شاباش۔ خشخاش۔ اخلاص۔ ابراص۔ اغراض۔ مقراض۔ افراط۔ اوساط۔ الفاظ۔ ایقاظ۔ اوضاع۔ انواع۔ اجماع۔ اسماع۔ اطواع۔ ابلاغ۔ اشراف۔ اجلاف۔ ایلاف۔ انصاف۔ اعطاف۔ الطاف۔ اطراف۔ اظراف۔ آفاق۔ اخلاق۔ اشفاق۔ اطلاق۔ اسحاق۔ چقماق۔ املاک۔ فتراک۔ تریاک۔ مسواک۔ تاپاک۔ خاشاک۔

آفلاک۔ آسلاک۔ شاماک۔ کاواک۔ اِشکال۔ ارسال۔ پنسال۔ پنجال۔ صلصال۔
خلخال۔ انجام۔ آرام۔ اِلزام۔ اِکرام۔ ارقام۔ انعام۔ اسلام۔ صمصام۔ قمقام۔ دشنام۔
باران۔ یاران۔ فرمان۔ درمان۔ قربان۔ دربان۔ ایشان۔ خویشان۔ ایوان۔
دیوان۔ زندان۔ دندان۔ خندان۔ مژگان۔ میدان۔ ترسان۔ لرزان۔ سلطان۔
شیطان۔ درگاہ۔ خرگاہ۔ کوتاہ۔ روباہ۔ مطلوب۔ مقلوب۔ مسلوب۔ اسلوب۔
مغلوب۔ مغضوب۔ مصحوب۔ یعسوب۔ یعقوب۔ مرغوب۔ ہاروت۔ ماروت۔ تابوت۔
چاکوت۔ یاقوت۔ مجثوث۔ محدوث۔ برغوث۔ موروث۔ مفلوج۔ مخروج۔ مفتوح۔ مقبوح۔
منسوخ۔ منفوخ۔ فرمود۔ فرسود۔ آلود۔ آسود۔ مقصود۔ مفقود۔ بخشود۔ پیمود۔ مودود۔ موجود۔
مسعود۔ مشہود۔ ملیسور۔ منشور۔ منثور۔ منظور۔ زنبور۔ مغرور۔ مزدور۔ مذکور۔ معذور۔
مسطور۔ مقدور۔ مقصور۔ امروز۔ افروز۔ بہروز۔ فیروز۔ طاؤس۔ ناقوس۔ فانوس۔
مانوس۔ قابوس۔ کابوس۔ جاسوس۔ سالوس۔ کاموس۔ قاموس۔ ملبوس۔ منحوس۔
خاموش۔ جاموش۔ خرگوش۔ سرپوش۔ سرجوش۔ پاپوش۔ منقوش۔ مغشوش۔ مرصوص۔
مخصوص۔ منقوص۔ منصوص۔ معروض۔ مفروض۔ مقروض۔ مقبوض۔ مضبوط۔ مربوط۔
محفوظ۔ مخلوط۔ مرفوع۔ مرجوع۔ مفروغ۔ مبلوغ۔ مکشوف۔ مشغوف۔ مالوف۔ ملفوف۔
مکشوف۔ مصروف۔ موصوف۔ موقوف۔ مألوف۔ مخلوق۔ مرزوق۔ مشتوق۔ صندوق۔

بندوق۔ مملوک۔ مسلوک۔ مشکوک۔ مسکوک۔ متروک۔ مشغول۔ مرغول۔ مقبول۔ موصول۔
معقول۔ منقول۔ فرغول۔ کچکول۔ بہلول۔ مدلول۔ مجہول۔ مسلول۔ مظلوم۔ معلوم۔
معدوم۔ موہوم۔ منظوم۔ مضموم۔ محروم۔ مسموم۔ خرطوم۔ ممنون۔ مکنون۔ اکنون۔ مضمون۔
مشحون۔ بیرون۔ افزون۔ آبرو۔ آرزو۔ آبجو۔ اندوہ۔ انبوہ۔ مکروہ۔ ترتیب۔
ترکیب۔ تثلیث۔ تانیث۔ ترویج۔ تزویج۔ تسبیح۔ تصحیح۔ توبیخ۔ تشییخ۔ ترسید۔ پرسید۔
تالید۔ مالید۔ تائید۔ تاکید۔ پوشید۔ کوشید۔ کندید۔ خندید۔ رخشید۔ بخشید۔ چپید۔ خسپید۔
تاخیر۔ تاثیر۔ تدبیر۔ تقدیر۔ تصویر۔ شمشیر۔ تحریر۔ تقریر۔ تعبیر۔ تعمیر۔ انجیر۔ زنجیر۔ کفگیر۔
کلگیر۔ آویز۔ آمیز۔ کشنیز۔ شوتیز۔ کارمیز۔ فالیز۔ دہلیز۔ گریز۔ پرویز۔ پرہیز۔ تقدیس۔
تفریس۔ تلبیس۔ ابلیس۔ برجیس۔ بلقیس۔ درویش۔ تشویش۔ تفتیش۔ تجیش۔ تحریص۔
تنقیص۔ تخلیص۔ تلخیص۔ تبغیض۔ تبعیض۔ تعریض۔ تنقیض۔ تفریط۔ تنشیط۔ تقریظ۔
توعیظ۔ تفریع۔ ترجیع۔ تقطیع۔ توقیع۔ تبلیغ۔ تفریغ۔ تصنیف۔ تنصیف۔ تالیف۔ تعریف۔
تشریف۔ تصدیق۔ تحقیق۔ تدقیق۔ توفیق۔ تحلیق۔ تخلیق۔ تاریک۔ باریک۔ تحریک۔
تشکیک۔ نزدیک۔ تملیک۔ تعطیل۔ تعجیل۔ تعمیل۔ احلیل۔ تہلیل۔ تبجیل۔ قندیل۔
سندیل۔ تعلیم۔ تعظیم۔ تکریم۔ تقسیم۔ ترقیم۔ تسنیم۔ اقلیم۔ تقویم۔ آئین۔ آگین۔ مسکین۔
تسکین۔ سنگین۔ زنگین۔ سیمین۔ شیرین۔ تضمین۔ تلقین۔ بالین۔ پائین۔ تشبیہ۔ تنبیہ۔

توجیہ۔ باشند۔ پاشند۔ الوند۔ پیوند۔ ریزند۔ بیزند۔ گیرند۔ میرند۔ خفتند۔ گفتند۔ سفتند۔ رُفتند۔ رفتند۔ رقصند۔ جہتند۔ بستند۔ گسُستند۔ شستند۔ خُرسند۔ پُرسند۔ بُردند۔ مُردند۔ بودند۔ شودند۔ دادند۔ زادند۔ دیدند۔ چیدند۔ بینند۔ چینند۔ گویند۔ جویند۔ پویند۔ شویند۔ گماشت۔ گذاشت۔ نگاشت۔ گداخت۔ نواخت۔ شناخت۔ شتافت۔ بتافت۔ گریخت۔ گسیخت۔ فروخت۔ فریفت۔ انشاندند۔ فشاندند۔ خارید۔ پاشید۔ خلاند۔ دواند۔ آنجا۔ اینجا۔ کارگر۔ آستر۔ جانور۔ نامور۔ بیشتر۔ پیشتر۔ آنکہ۔ آنچہ۔ فاختہ۔ آختہ۔ آشتی۔ داشتے۔ کاشتے۔ پاشتے

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتۂ بالا

ہر آغاز را انجام ست پس ہر رنج و غم آرام ست۔ بہتر اشغال تلاوت آیات کتاب حق تعالیٰ است جلّ جلالہ وعمّ نوالہ۔ عمدہ ارسال سوغات صلوات بر محمد مصطفےٰ است صلی اللہ علیہ وسلم۔ روشن نجوم دین اسلام اصحاب پیمبر مختار اند۔ رضی اللہ تعالیٰ عنہم۔ ونکوتر از زمرۂ اہل دین آنان کہ ایشان را نکو شمارند۔ از احباب حبیب یزدان اہلسنت کہ با ایشان موافق ست۔ و بدخواہ آن حضرات بدترین خلائق و منافق ہرکہ از ایشان بیزار ست۔ بر سرش بیزار ست۔ طہارت لازمۂ عبادت ست۔ و سردار ہمہ پرستش نماز با خلاص و حسن نیّت ست۔ و نماز با خلاص مفتاح جنّت ست۔ و جنّت مقام راحت کبریٰ و نعمت عظمیٰ است۔ تحصیل فیض علوم در خدمت استاد ست۔

گستاخ از استاد آنکه بد بنیاد ست. حسن اخلاص مصباح اعمال ست. و اوساخ کاحیال از کوتاه
بال ست. آبرا از برهنه سر افلاس آرد. مومن آنکه از مناهی خدا خود را باز دارد. و در حسن
تعمیل اوامر او کوشد. و عیب کسان پوشد. حقوق مردم شناسد. از عذاب خدا هراسد.
ادای احکام خدا فرض ست. مقراض محبت قرض ست. بعد مردن خندان آنکه اعمال او
حسن ست. و گریان آنکه افعال او قبیح ست. همتی مرد میدان ست. خیرخواه سلطان.
بی همتی نامرد چون زن بیوه است. حباله شیطان. هرکه در هر کار رضاجوی مولی است.
او از همه اولی ست. هرکه برو تنگری طبیعت ست دشمنش مغلوب ست. از بنی یعقوب
بوزنه خدا یهودی مغضوب ست. آنچه حق در دور کتاب خود فرمود. هرکه در راه تعمیل او
قدم فرسود. بهر او بهشت موجود ست او فائز بمقصود ست. هرکه غیر ازین راه پیمود و
بمال دنیا مغرور شد او مزدور سگ بیدم مردود ست. هرکه علم ندارد مسکین ست. دل تنگ کس
هردم بی تسکین ست. قرض دار. غرض دار. مرض دار همیشه بیقرار ماند. از هرزه گفتن دل
بمیرد. بدگهر پند نیکان نه پذیرد. آنکه در روشن دل زنده است چون روشن فانوس ست.
و آنکه مرده است جسمش همچون خانه تاریک و منحوس ست. بی عمل مرید شیطان و از
رحمت رب مجید محروم ست. و حیات دنیوی موهوم. مخیّش مسموم الفتش مذموم. عاقبت
همه معدوم ست. الله بس باقی هوس

سبق ۲

متفق۔ مستحق۔ منفصل۔ متصل۔ مشتغل۔ مشتمل۔ مہتمم۔ منتظم۔ تجربہ۔ تذکرہ۔ مدخلہ۔ تخرجہ۔ تکملہ۔
والدہ۔ صاحبہ۔ مدرسہ۔ محکمہ۔ شبپرہ۔ استرہ۔ مشتری۔ مفتری۔ تستری۔ مسخری۔ منتری۔
جنتری۔ مصطفیٰ۔ مرتضیٰ۔ بندگی۔ زندگی۔ پروری۔ سروری۔ تولّا۔ مصلّا۔ تعجّب۔
تعقّب۔ محبّت۔ مشقّت۔ مثلّث۔ مخنّث۔ مروّج۔ مفرّح۔ متفرّج۔ مسلّح۔ تردّد۔ تشدّد۔
تولّد۔ تودّد۔ تلمّذ۔ تلذّذ۔ مقدّر۔ مکرّر۔ میسّر۔ مقرّر۔ مدوّر۔ منوّر۔ مسدّس۔ مفرّس۔
مشوّش۔ مفرّش۔ تفحّص۔ تنفّس۔ تعرّض۔ تمرّض۔ تسلّط۔ توسّط۔ تورّط۔ مغلّظ۔ تحفّظ۔
توغّظ۔ تورّع۔ تفرّع۔ مدمّغ۔ مبلّغ۔ توقّف۔ تاسّف۔ تملّق۔ تخلّق۔ تمسّک۔ تہلّک۔
توغّل۔ توکّل۔ مسلّم۔ مقدّم۔ مزیّن۔ مدوّن۔ توجّہ۔ تنبّہ۔ تجلّی۔ تسلّی۔ ترقّی۔ تمنّی۔
تشفّی۔ مصفّی۔ کریما۔ رحیما۔ مناسب۔ محاسب۔ ملامت۔ سلامت۔ حکایت۔ شکایت۔
حوادث۔ خبائث۔ معارج۔ مدارج۔ فوائح۔ سوانح۔ مناسخ۔ فراسخ۔ نبایذ۔ نشاید۔ مساجد۔
قواعد۔ منافذ۔ نواجذ۔ سمندر۔ سکندر۔ منابر۔ مقابر۔ مجالس۔ مدارس۔ شمارش۔
گزارش۔ عوارض۔ عرائض۔ شرائط۔ محافظ۔ مواعظ۔ سواطع۔ طوالع۔ سوالف۔
مخالف۔ مطابق۔ موافق۔ ارائک۔ ملائک۔ منازل۔ قنادل۔ قبائل۔ سواحل۔ ملازم۔
لوازم۔ مکارم۔ محارم۔ محاسن۔ سواکن۔ تگاپو۔ ترازو۔ دوادو۔ قلمرو۔ کنارہ۔ منارہ۔

زمانہ۔ زبانہ۔ بہانہ۔ شہانہ۔ پادہ۔ زیادہ۔ ارادہ۔ اشارہ۔ دریچہ۔ ہمیشہ۔ زبانی۔ نشانی۔

جملات مرکبہ از الفاظ قسم نگاشتہ بالا۔

با دُنیا محبت مکن۔ در طلب بے مشقت مکن۔ از بہر بہشت بندگی مکن۔ و در خواہش نفس بصرف زندگی مکن۔ عابد براے نعم خلد مزدورست۔ دُنیا دار سگِ دُنیا مشہورست۔ عبادت باخلاص دامی کن۔ ہر چہ کنی برضای خدا می کن۔ اگر طلبی خدا را طلب و گر جوئی خدا را جوے۔ اگر پوئی براہِ خدا پوے۔ اگر چیزے گوئی جز حق مگو۔ از دنیا تعرض کُن باخدا شو۔ طالبِ دُنیا مخنث ست و طالبِ عقبیٰ مؤنث و طالبِ مولا مذکرست۔ ہر کہ با خداست دلش منورست۔ بر تشدد افلاس تردد مکن۔ با فرومایگان تودد مکن۔ بہر حال بخیال حرام و حلال تورع می کُن۔ و ہمیشہ بحضرتِ حق تضرع می کُن۔ مدمغ مشو معذب شوی۔ باخدا تو لا کُن متقرب شوی در امور خیرات توقف مکن کہ وقتی تاسف خوری۔ باہر کسے تملق مکن کہ ذلت بری۔ در معاصی عجلت مکن کہ در ورطہ تہلکہ غرق شوی۔ براہِ شہوات مپوی کہ در آتشِ جہنم حریق شوی۔ یاد دار کہ تعجیل از شیطانست و تاخیر از رحمٰن۔ کارِ عقبیٰ را بر کارِ دُنیا مقدم ساز۔ ارادتِ خود را بر حق تعالیٰ مسلم نماے۔ از تنگی حالات شکایت مکن۔ از شکوہ کسی با کسے حکایت مکن۔ انچہ خدایت دادہ است بران قناعت گزین۔ کارِ خود را بر خدا توکل کُن خوش نشین کسے را دشنام دادن نباید و سقط گفتن نشاید۔

سبق ۳

فتادن۔ نہادن۔ فتادم۔ نہادم۔ فتادی۔ نہادی۔ فتادہ نہادہ۔ ربودن۔ نمودن۔ ربودم۔ نمودم۔ ربودی۔ نمودی۔ ربودہ۔ نمودہ۔ دریدن۔ پریدن۔ دریدم۔ پریدم دریدی۔ پریدی۔ دریدہ۔ پریدہ۔ کشیدن۔ چشیدن۔ کشیدم۔ چشیدم۔ کشیدی۔ چشیدی۔ کشیدہ۔ چشیدہ۔ شنیدن۔ تنیدن۔ شنیدم۔ تنیدم۔ شنیدی۔ تنیدی۔ شنیدہ۔ تنیدہ۔ تکیدن۔ چکیدن تکیدم۔ چکیدم۔ تکیدی۔ چکیدی۔ تکیدہ۔ چکیدہ۔ نشستن۔ شکستن۔ نشستم۔ شکستم۔ نشستی۔ شکستی۔ نشستہ شکستہ۔ آختن۔ تاختن۔ آختم۔ تاختم۔ آختی۔ تاختی۔ آختہ۔ تاختہ۔ ساختن۔ باختن۔ ساختم۔ باختم۔ ساختی۔ باختی۔ ساختہ۔ باختہ۔ سوختن۔ دوختن۔ سوختم۔ دوختم۔ سوختی۔ دوختی۔ سوختہ۔ دوختہ۔ ریختن۔ بیختن۔ ریختم۔ بیختم۔ ریختی۔ بیختی۔ ریختہ۔ بیختہ۔ بافتن۔ یافتن۔ بافتم۔ یافتم بافتی۔ یافتی۔ بافتہ۔ یافتہ۔ داشتن۔ کاشتن۔ داشتم۔ کاشتم۔ داشتی۔ کاشتی۔ داشتہ۔ کاشتہ

جملات

ہر کہ با بدان نشیند نیکوئی نہ بیند۔ ہر کہ نصیحت نشنود سر ملامت شنیدن دارد۔ ہر چہ زود بر آید دیر نپاید۔ ہر چہ بقامت کہتر بقیمت بہتر۔ دروغ مصلحت آمیز بہ از راستی فتنہ انگیز۔ ہر کس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خود بجمال۔ مشک آنست کہ خود ببوید نہ کہ عطار گوید۔ دانا چون طبلۂ عطار است خاموش و ہنر نما و نادان چون طبل غازی بلند آواز و میان تہی۔

ہر کہ با بدان نشیند اگر چہ طینت ایشان نگیرد لیکن بطریق ایشان متہم گردد۔ دو کس مُردند و تحسّر بُردند یکے آنکہ داشت و نخورد دیگر آنکہ دانست و نکرد۔ فریب دشمن مخور و غرور مدّاح مخر کہ این دام زرق نہادہ است و آن دامن طمع کشادہ۔ احمق را ستایش خوش می آید چون لاشہ کہ در کعبش دمند فربہ نماید۔ ہر کہ دشمن کوچک را حقیر شمارد بدان ماند کہ در آتش اندک را مہمل گذارد۔ دشمن ضعیف کہ در طاعت آید و دوستی نماید مقصود وے جز این نیست کہ دشمن قوی گردد۔ آواز بربط با علبۂ دہل بر نیاید و بوئے عنبر از گندِ سیر فرو ماند۔

باب پنجم

تہجّی الفاظ شش حرفی

برنگاشت۔ انگاشت۔ پنداشت۔ افراشت۔ افراخت۔ انداخت۔ اندوخت۔ افروخت۔ آموخت۔ واسوخت۔ انگیخت۔ آمیخت۔ آویخت۔ آراست۔ پیراست۔ پرداخت۔ برخاست۔ برداشت۔ گذاشت۔ آفتاب۔ ماہتاب۔ ناشتاب۔ ناتجات۔ الغیاث۔ ذوثلاث۔ کاربار۔ کارزار۔ گوسفند۔ گوسپند۔ کامگار۔ سازگار۔ نامدار۔ تاجدار۔ سوسمار۔ ہوشیار۔ شاخسار۔ جویبار۔ رستخیز۔ جست خیز۔ غلیواز۔ جلدساز۔ کاربیز۔ کاریز۔ موج خیز۔ آبجوش۔ بناگوش۔ آستان۔ داستان۔ بادبان۔ تابدان۔ ساربان۔ کاروان۔ پاسبان۔ باغبان۔ خاندان۔ خانمان۔ شادمان۔ آسمان۔ بوستان۔ دوستان۔ آستین۔ پوستین۔ ریسمان۔ کوسمان۔

میزبان۔مہربان۔بادشاہ۔بارگاہ۔کارگاہ۔انقلاب۔انتخاب۔التفات۔مضحکات۔
احتیاج۔احتجاج۔افتتاح۔اصطلاح۔انتساخ۔انتفاخ۔اعتماد۔اعتقاد۔استعاذ۔التذاذ۔
اختیار۔اعتبار۔انتظار۔انتشار۔امتیاز۔اہتزاز۔التماس۔اقتباس۔انتعاش۔افتراش۔
اختصاص۔استناص۔اعتراض۔افتراض۔احتیاط۔اختلاط۔التحاظ۔احتفاظ۔
ارتفاع۔اطلاع۔انفراغ۔اصطباغ۔انحراف۔اختلاف۔اتفاق۔افتراق۔انسلاک۔
انہماک۔انتقال۔انفصال۔انتقام۔انتظام۔اہتمام۔اختتام۔احتشام۔اتمام۔ماکیان
ماہیان۔حاضران۔ناظران۔جیتیان۔طیلسان۔الامان۔کہکشان۔اشتباہ۔دستگاہ۔
ملاقات۔مقامات۔سلاطین۔شیاطین۔مضامین۔قوانین۔تماثیل۔ابابیل۔بیارام
میارام۔بیفشار۔میفشار۔بیاسود۔میاسود۔بیالود۔میالود۔سایبان۔سواران۔بہاران
نگاران۔مراجعت۔مرافقت۔مطابقت۔موافقت۔مناسبت۔مصاحبت۔مخالفت۔
محافظت۔محاورہ۔مشاہرہ۔مقابلہ۔مبادلہ۔مراسلہ۔مراحلہ۔مطالعہ۔معانقہ۔مراقبہ۔ملاحظہ۔
مطالبہ۔مبالغہ۔مباحثہ۔مناظرہ۔مجادلہ۔مکابرہ۔آرایش۔آسایش۔آمیزد۔آویزد۔افرازد۔
اندازد۔انگارد۔پندارد۔فالودہ۔آلودہ۔فرمودہ۔فرسودہ۔نالیدہ۔مالیدہ۔نوشیدہ۔
پوشیدہ۔مستانہ۔دستانہ۔پروانہ۔دیوانہ۔سالانہ۔ماہانہ۔تاریکی۔باریکی۔آلودن۔آسودن
فرمودن۔فرسودن۔آوردن۔پروردن۔خاریدن۔باریدن۔باشیدن۔نشاشیدن

نالیدن ۔ مالیدن ۔ پوشیدن ۔ کوشیدن ۔ دوشیدن ۔ نوشیدن ۔ ترسیدن ۔ پرسیدن ۔ رسیدن ۔ خلیسیدن ۔ گذاشتن ۔ گماشتن ۔ شگافتن ۔ شتافتن ۔ گداختن ۔ نواختن ۔ شناختن ۔ فراختن ۔ گسار دن ۔ گماردن ۔ گزاردن ۔ فشاردن ۔ گذاشتہ ۔ گماشتہ ۔ شگافتہ ۔ شتافتہ ۔ گداختہ ۔ نواختہ ۔ شناختہ ۔ فراختہ ۔ گسارده ۔ گمارده ۔ گزارده ۔ فشارده ۔

سبق ۲

تہجی الفاظ ہفت حرفی

انگاشتن ۔ انگاشتم ۔ انگاشتی ۔ انگاشتہ ۔ پنداشتن ۔ پنداشتم ۔ پنداشتی ۔ پنداشتہ ۔ افراشتن ۔ افراشتم ۔ افراشتی ۔ افراشتہ ۔ برداشتن ۔ برداشتم ۔ برداشتی ۔ برداشتہ ۔ افراختن ۔ افراختم ۔ افراختی ۔ افراختہ ۔ انداختن ۔ انداختم ۔ انداختی ۔ انداختہ ۔ انگیختن ۔ انگیختم ۔ انگیختی ۔ انگیختہ ۔ آمیختن ۔ آمیختم ۔ آمیختی ۔ آمیختہ ۔ آویختن ۔ آویختم ۔ آویختی ۔ آویختہ ۔ آہیختن ۔ آہیختم ۔ آہیختی ۔ آہیختہ ۔ افروختن ۔ افروختم ۔ افروختی ۔ افروختہ ۔ اندوختن ۔ اندوختم ۔ اندوختی ۔ اندوختہ ۔ رسانیدن ۔ رسانیدم ۔ رسانیدی ۔ رسانیده ۔ خرامیدن ۔ خرامیدم ۔ خرامیدی ۔ خرامیده ۔ خراشیدن ۔ خراشیدم ۔ خراشیدی ۔ خراشیده ۔ تراشیدن ۔ تراشیدم ۔ تراشیدی ۔ تراشیده ۔ فروشیدن ۔ فروشیدم ۔ فروشیدی ۔ فروشیده ۔ خروشیدن ۔ خروشیدم ۔ خروشیدی ۔ خروشیده ۔ آراستن ۔ پیراستن ۔ برخاستن ۔ پرداختن ۔ پرستیدن ۔ پژوہیدن ۔ شکوفیدن ۔ شکوہیدن ۔

جہانیدن۔ دوانیدن بپسندیدن۔ ترنجیدن۔ تراویدن۔ ترابیدن خوامیدن خلانیدن
درخشیدن۔ درفشیدن۔ خموشیدن۔ فروشیدن۔ زدائیدن۔ ستائیدن۔ ستیہیدن۔
ستیزیدن۔ سرائیدن۔ سگالیدن۔ گدازیدن۔ نیازیدن۔ نگاریدن۔ نگاریدن۔
غریویدن۔ نیوشیدن۔ گزائیدن۔ گرائیدن۔ نکوہیدن۔ نوردیدن۔ استیعاب۔
استعجاب۔ تسلیمات۔ تقصیرات۔ تعیلات۔ تصدیقات۔ تفریحات۔ تاویلات۔
معلومات۔ ملفوظات۔ منظومات۔ مقبولات۔ مکروہات۔ مستورات۔ مفتوحات۔ ملبوسات۔
استخراج۔ امتزاج۔ استفراغ۔ استنکاح۔ استبعاد۔ استرشاد۔ استغفار۔ استنکار۔ دستاویز۔
رستاخیز۔ استیناس۔ استحراس۔ خوان پوش۔ پلنگ پوش۔ بادہ نوش۔ سیاہ گوش۔
استطلاع۔ استماع۔ استفراغ۔ استخلاف۔ استعجاف۔ استنشاق۔ استبراق۔ استواک۔
استعجال۔ استسلام۔ استعلان۔ استحسان۔ سلیمانی۔ خراسانی۔ ناسدانی۔ پیکدانی۔
خاندانی۔ سکنجبین۔ ترنجبین۔ چرخ اطلس۔ چرخ چنبر۔ زعفرانی۔ شیرخانی۔ ریشانی۔ باغبانی
بادبانی۔ ساربانی۔ بردوانی۔ بدگمانی۔ کامرانی۔ ماہتابی۔ آفتابی۔ کامگاری۔ سازگاری

سبق ۳

تہجی الفاظ ہشت حرفی

افزائیدن۔ افزائیدم۔ افزائیدی۔ افزائیدن۔ آلائیدن۔ آلائیدم۔ آلائیدی۔ آلائیدہ۔

افرازیدن - افرازیدم - افرازیدی - افرازیده - آشامیدن - آشامیدم - آشامیدی - آشامیده - آسائیدن - آسائیدم - آسائیدی - آسائیده - آمائیدن - آمائیدم - آمائیدی - آمائیده - انجامیدن - آمیزیدن - انگیزیدن - آهنیزیدن - پالائیدن - پروازیدن - شوبانیدن - گسلانیدن - فرسائیدن - گذرانیدن - جولانیدن - پویانیدن - انجامیده - انگاریده - آغازیده - گسلانیده - جولانیده - پویانیده - شوبانیده - جوبانیده - پروازیده - آغازیده - آمیزیده - آهنیزیده -

حصّہ دوم

باب اوّل

در پندہائے سودمند برعایت حروف ہجا

۱- اطاعت مادر و پدر واجب ست و اطاعت استاد محتم - ایشان را بہر حال خوش دار و ہرگز رنجہ مساز - آزار رسانیدن کسی را نتیجۂ نیکو ندارد - از صحبت نادان بار بہ خوشتر ست - آدمی گناہ خود را یاد نمی دارد و لیکن پیش خدای تعالیٰ ہمہ موجود ست - افشاے سر خود با زنان نادانی ست - احمق را ستایش خوش آید - از دشمن حذر باید - از صحبت جاہلان بپرہیز - از مصاحبت بدان پرہیز نمائے - از مادر و پدر و از استاد و از بزرگان ادب کن و با ایشان از ادب سخن میکردہ باش -

ب۔ بهترین سرمایهٔ اولاد آدم ادب ست۔ بر عیب پند کردن آثار محبت ست۔
بر قول بزرگان عمل ضرورست۔ برای خدمت مادر و پدر و استاد بجان و دل حاضر باش۔

پ۔ پدر و مادر و استاد هرچه نصیحت کنند بران عمل کن۔ پندے که سودمند کند
ترا در تعمیل آن بکوش۔ پای خود را در راه مستقیم حق تعالیٰ مضبوط دار۔ پیروی اهل ضلال هرگز مباش

ت۔ تواضع آدمی را عزیز گرداند۔ تکبر مردم را خوار و ذلیل و بے مقدار مے سازد۔
تکبر ابلیس را ذلیل و خوار کرد۔ شعر۔ تکبر عزازیل را خوار کرد + بزندان لعنت گرفتار کرد +
تجویز خود را بر تجویز خدا و رسول و پدر و استاد مقدم مکن۔

ث۔ ثمرهٔ نیکی نیکی ست۔ و ثمرهٔ بدی بدی۔ ثروت دنیوی را به نسبت آخرت
وبال جان خود بشمار۔ ثروت حسن اعمال بهر عقبیٰ درین دنیا جمع میکرده باش که بروز
رستخیز بکارت آید

ج۔ جمع مال از بهر دنیاست و جمع حسن اعمال از برائے عقبیٰ۔ جور و جفا بر کسے مکن که
جفا پیشه را بدوزخ عذاب شدید ست۔

چ۔ چهار چیز دلیل بزرگیست۔ عالم را عزیز داشتن و بد را به نیکوئی دفع کردن و خشم فرو
خوردن و جواب باصواب دادن۔ چون عهد کنی در وفای آن جهد نمائے تا دوست و دشمن را
بر تو اعتماد باشد۔ چاپلوسی از کسے مکن که ترا حقیر خواهد دانست۔

ح - حلم اختیار کن که حلم آدمی را وقار افزاید۔ حرف جلیشی با کسے مکن که موجب آزردگی دل ست۔ حسد از کسے مکن که حاسدان در جہنم معذب خواہند شد۔ حلال خدا اختیار کن و از چیز ہائے حرام پرہیز۔ حلاف مشو که حلف کنندہ در ہر سخن بے اعتبار ست۔

خ - خیانت مکن که خائن بہمہ حال مردود ست و خلق خدا از و ناخوشنود۔ خاکساری اختیار کن که در خلائق عز و وقار یابی تخم اشجار که خاکساری اختیار کند خدا لیش نشو و نمائی بخشد۔ خاشع باش که حق تعالیٰ خشوع کنندگان را دوست میدارد۔

د - در خوشحالی ہر کس دوست میشود و در افلاس امتحان دوستی ست۔ در اثناء کلام سخن کردن عجیب۔ دل کسے را رنج مرسان۔ در پی ایذا و تکلیف کسی مباش۔ در صحبت نیکان می نشین۔ در کارہا تعجیل و شتاب مکن۔ دشمن را حقیر نباید شمرد۔ دشمن دانا از دوست نادان بہتر ست۔ دنیا دار المکافات ست اگر با کسے نیکی کنی دیگران با تو نیکی کنند اگر بدی کنی دیگران نیز با تو بہ بدی پیش آیند۔

ذ - ذکر خدا میکردہ باش که ذکر کنندگان را خدا خوش میدارد۔ ذہولت در اطاعت خدا و رسولؐ ہرگز مکن که در غافلان شمردہ شوی۔

ر - راز دل با کسے مگو۔ راستبازی شعار کن که راستباز را دوست بسیار باشند راست کار را گاہی ضرر نمیرسد۔ رائ خود را بر رائ مادر و پدر و استاد مقدم مکن۔ راہزن مباش۔

ز۔ زندگانی در بندگی خدا و بخوشنودی و بے آزاری بسر باید کرد۔ زبان را در تندی و نرمی دار۔ زنہار خوار مباش زہد اختیار کن۔

س۔ سرمایہ بزرگی عقل و ادب ست نہ اصل و نسب۔ سخاوت بہ از عبادت ست۔ ستائش بیجا کردن طفلان را بدراہ نمودن ست۔ سرّے کہ داری اخفائے او بہتر۔ ستیز با کسے مکن۔

ش۔ شکرگذاری سبب زیادتی نعمت ست۔ شام و سحر در طاعت حق تعالے شغل میکن و از یاد او غافل مباش۔ شایستگی اختیار کن کہ مردم ترا دوست خواہند داشت۔ شکایت کسے پیش کسے مکن۔ شمائل خود را نیکو ساز۔

ص۔ صحبت صالحان را منفعت بغایت ست و صحبت طالحان را مضرت بی نہایت۔ صبر اختیار کن کہ نام خدائے تعالی صبور ست صبر کنندگان را دوست میدارد و تعالے با ایشانست۔ صبر مفتاح جنت ست و کلید فرحت نیز۔ صحت را غنیمت شمر۔

ض۔ ضرب صبیان چون آب در بستان ست در باب تعلیم و ادب۔ ضجور مباش بر حوادث فلکیہ۔ ضراعت اختیار کن کہ حق تعالی ضراعت و زاری کنندگان را دعا مے پذیرد۔ ضرر بکسے مرسان۔

ط۔ طہارت را دوست دار کہ حق تعالے طہارت کنندگان را دوست دارد۔

طعام[۸۶] کم خور کہ بسیار خورندہ کاہل و سست میباشد در وقت گرسنگی اگر طعام نیابد بسیار خوار ہلاک باشد و در کم خوردن فوائد بسیار ست طمع[۸۷] مکن کہ طماع ہر جا ذلیل ست۔

ظ۔ ظلم[۸۸] بنیاد سلطنت را می کند کہ ظالمان را خدا دوست نمیدارد ظالم[۸۹] بدست ظلم بر کسے مکن۔ ظرافت[۹۰] بہتر ست امانہ از ہر کسے۔

ع۔ علم[۹۱] از ہمہ دولت افضل ست۔ عالم[۹۲] ہر جا کہ رود عزت و حرمتش کنند۔ عجلت[۹۳] در ہر کارے مکن۔ عدل[۹۴] باعث ترقی دولت ست۔ عہد[۹۵] شکنی مکن چون با کسے عہد کنی در وفائے آن جہد نمائے۔ عیب[۹۶] کسے مبر۔ عبرت[۹۷] گیر از حال دیگران۔ عوض[۹۸] نیکی از کسے مخواہ۔

غ۔ غرور[۹۹] مکن بر مال دنیا۔ غیب[۹۰] مگو کہ غیب دان جز خدا کسے نیست غضب[۹۱] مکن بر مسافران و غریبان و یتیمان۔ غیظ[۹۲] خود بخور۔ غنیمت[۹۳] شمر وقت فرصت را برائے عبادت۔ غیبت[۹۴] کسے مکن کہ از زنا اشد ست۔

ف۔ فتوت[۹۵] اختیار کن۔ فرصت[۹۶] را غنیمت شمار۔ فاسق[۹۷] را از نزد خود دور کن۔ فاجران[۹۸] را نزد خود راہ مدہ۔ فریب[۹۹] با کسے مکن۔ فضولی[۱۰۰] مکن۔ فقیر[۱۰۱] آن را دوست دار فرزند[۱۰۲] خود را علم و ادب آموز۔

ق۔ قریب[۱۰۳] علما بنشین قرین ایشان باش۔ قربت[۱۰۴] حق در عبادت اوست۔ قناعت[۱۰۵] گزین۔ قانع اگر شوی بکفت خاک ہم زر ست۔ قصور[۱۰۶] کسان معاف کن۔

ک - کرم ہمیشہ اختیار کن کہ خدای تعالیٰ کریم ست کریمان را خدا دوست می دارد
کاسب خیرات و نکوئیہا باش کافر نعمت مباش کار عقبیٰ را بر کار دنیا مقدم ساز
کسالت در عبادت حق و در فرمانبری مادر و پدر و استاد ہرگز مکن۔

گ - گرانجانی مکن۔ گربہ در بغل از کسے مدار۔ گرم و ماعی بگذار۔ گرد عصیان مگرد
گنگل موجب ہتک عزت ست گیتی ناپائدار ست دل از و مبند۔ گوشش کن
اندر زصنادید۔

ل - لیاقت علم و فضل گوہر بے بہاست ہر کہ داناست آنرا عزیز دارد۔ لطف کن
بر خردان و غریبان۔ لباس خود ہمیشہ نظیف و صاف دار۔ لہو و لعب بگذار کہ لاطائل ست
لازم گیر بر خود اطاعت خدا و رسول

م محافظت جان از ہمہ مقدم ست۔ مرگ را ہر دم حاضر باید دانست۔ مرگ با نیکنامی
بہتر ست از حیات بدنامی۔ مشغل خدمت مادر و پدر و خدمت استاد باید کرد۔ مصاحبت
کتاب از ہمہ بہتر ست۔ موجب اتحاد و محبت نرمی و ملایمت ست۔ مدارا با دشمنان خوش ست
و تلطف با دوستان۔

ن نصیحت و پند نیکوترین عطایاست۔ نیک بخت کسیکہ پند بزرگان بشنود و کسے کہ
نشنود در ہلاک خود سعی میکند۔ ناتراش را ادب دہ یا از نزد خود دور کن۔ ناکس و نالائق

قابلِ اتحاد نباشد چون تیر از کمان از و دور باش۔

و۔ جدا[135] خوردن از علمای دین نیکوترست از واقع شدن با جهلا۔ وفای[136] وعده علامت ایمانداری ست و نشان خردمندی وقت[137] چیزیست بس عزیز الوجود چون سپری و بار بدست نمی آید۔ وفاق[138] با هر کس نشان عقلمندیست۔ وضع[139] خود را بر یک شیوه بند۔ ولاو[140] محبت با اہل بیت خود و با ہمسایہ و با شرفا از حسن اخلاق ست۔

ہ۔ ہر قصوری[141] کہ کنی قبول نمای و منکر مشو کہ مردم دیانت دار نزد ہمہ کس عزیز باشند۔ ہر چہ[142] ندانی از پرسیدنش ننگ مدار۔ ہر کہ[143] صبر اختیار کرد زود بمقصد رسید۔ ہر کہ[144] کار خود بخدا سپارد کارش حسب دلخواہ ساختہ گردد۔ ہر کاری[145] کہ کنی بمشورۂ عاقلان کن۔ ہر کاری[146] کہ کنی بحضور دل باید کرد۔ ہر سری[147] کہ داری مخفی بہترست زیرا کہ محرم اسرار در عالم کمتر باشد۔ ہر[148] کہ دروغ نگوید و خلاف وعدہ نکند و مردم را نیازارد ہمہ کس او را دوست تر دارند۔

ی۔ یاس[149] از رحمت خدا موجب کفرست۔ یاریِ[150] بدان ہلاکی ایمان و جان ست۔

زینہار ای دوستان از یارِ بد **شعر** یارِ بد بدتر بود از مارِ بد

یاوہ[151] گوئی آدمی را خراب بے اعتبار گرداند۔ یمین[152] دروغ آدمی را ذلیل گرداند۔ یاد[153] دار این نصائح دلپذیر را کہ ترا مفید ست۔

باب دوم

اسولۂ عجیبہ و اجوبۂ غریبہ

سوال۱- ایمان چیست- جواب- ایمان در لغت گرویدن و امین گردانیدن نفس خود را از عذاب- و در اصطلاح بر واحدانیت حق سبحانہٗ تعالیٰ و نبوت پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام و اوامر و نواہی از دل و زبان اقرار کردن و بصدق دل گرویدن و یقین آوردن- و نزد بعضے پروردگار خود را از جمیع عیوب سالم داشتن و منتظر رحمت علیمی او شدن و در کنایہ در ہمہ حال ہر کس را از خود راضی و خوشنود داشتن و این ہفتاد و دو شعبہ دارد اعلیٰ اش کلمۂ طیبہ ہست و ادنیٰ اش خس و خاشاک و خار و خشت از راہ دور ساختن-

سوال۲- اسلام چیست جواب- اسلام در لغت گردن نہادن و در اصطلاح خود را تابع حضرت آفریدگار نمودن- و بر احکام خدا و رسولؐ خدا گردن نہادن و با نقیاد آن پرداختن- سوال۳ فرق درمیان اسلام و ایمان چہ باشد جواب- حقیقت اسلام و ایمان واحد ہست یعنی ہر کہ مومن ہست او مسلم ہست و ہر کہ مسلم ہست او مومن ہست و متغایرتے درمیان نیست لیکن بغالب مفہوم ایمان تصدیق قلبی و حال باطن ہست و در اسلام خضوع و انقیاد ظاہر- سوال۴ صفت ایمان بر چند قسم ہست- جواب بر دو قسم ہست مجمل و مفصل- سوال۵ صفت ایمان مجمل چند ہست- جواب- دو ہست اوّل ایمان آوردن بر خدا یتعالیٰ

چنانکه او با نامها و صفات خود ست دوم قبول کردن جمیع احکام او را سوال صفت ایمان
مفصل چیست۔ جواب شش ست اول خداوند کریم را واحد و لاشریک دانستن دوم
فرشتگان او را برحق شمردن سوم کتابہاے او را راست دانستن چہارم جمیع پیغمبران
او را برحق پنداشتن پنجم روز رستاخیز را بہ یقین انگاشتن کہ بعد از موت برخاستن
و حساب دادن ضروریست ششم اندازهٔ نیکی و بدی از جانب او تعالی شمردن اما او تعالے
از نیکی بنده خوشنود میشود و از بدی ناخوشنود بیت۔ بیرون زگور لاف کرامت چہ میزنی۔
ایمان اگر بگور بری صد کرامت ست۔ سوال از خدا تعالی چہ باید خواست۔ جواب
خیر دنیا و عافیت دارین۔ سوال زندگانی چگونہ بسر باید کرد۔ جواب بہ خوشنودی و
بے آزاری۔ سوال عمر بکدام شغل صرف باید کرد۔ جواب در تحصیل علوم۔ سوال علم
چہ نتیجہ دہد۔ جواب دانندهٔ علم اگر کہ باشد مہ گردد اگر فقیر باشد توانگر گردد۔ سوال
عزت بچہ افزون شود۔ جواب بہ کم گفتن۔ سوال راه راست چگونہ معلوم شود۔ جواب
بروشنائی علم۔ سوال دنیا کرا گویند۔ جواب ہرچہ در آخرت بکار نیاید۔ سوال نفس بچہ تدبیر
مغلوب شود۔ جواب بمخالفت او۔ سوال نیکی مقدم تر از ہمہ با کہ باید کرد۔ جواب
در حق مادر و پدر و استاد۔ سوال۔ خوشنودی خدا بچہ حاصل شود۔ جواب بخدمتگاری ہاے
والدین و اساتذه۔ سوال۔ کدام نیکی نزد حق تعالی مقبول تر ست۔ جواب نیکیہاے

کہ با والدین و اساتذہ و فرزندان و قوم و قبیلہ خود کنند سؤال[۱۸] کدام بدی نزد خدا بدترست جواب دعا ی بد کہ درحق فرزندان کنند و ظلم کہ بر زیر دستان روا دارند سؤال[۱۹] نیکبخت بچند دلیل شناختہ شود جواب بسہ دلیل یکی طلب علم دوم سخاوت سوم شگفتہ روئی سؤال[۲۰] نیک ترین کارہا چیست جواب مجلس علما و حکما نشستن و از مصاحبت ایشان متمتع شدن سؤال[۲۱] مرد عارف کیست جواب آنکہ در پی آزار کسے نگردد سؤال[۲۲] بے آزاری چگونہ حاصل شود جواب خود را از جمیع کمتر و بدتر داند سؤال[۲۳] این صفت چگونہ حاصل آید جواب از برکت صحبت علما و حکما سؤال[۲۴] دل بسوی عبادت الٰہی چگونہ مائل شود جواب بیاد داشتن موت سؤال[۲۵] تاریکی دل از چہ چیزست جواب محبت دنیا سؤال[۲۶] روشنائی دل چگونہ حاصل آید جواب بہ ترک حب دنیا و حطام دنیوی سؤال[۲۷] در دنیا چگونہ باید ماند جواب مثل مسافرے کہ در سرائی فرود آید چون شب بگذارد صباح کوچ کرد سؤال[۲۸] مرد را از جان چہ عزیز ترست جواب دیندار را دین و بیدین را درم سؤال[۲۹] انسان را بچہ چیز توان شناخت جواب بمعاملہ سؤال[۳۰] یار چگونہ شناختہ شود جواب در وقت حاجتمندی یار و اغیار را معلوم توان کرد سؤال[۳۱] فرزند ناخلف چگونہ باشد جواب چنانکہ انگشت ششم اگر ببرند درد کند و اگر بگذارند عیب بود سؤال[۳۲] درمیان مرد و زن فرق چیست

جواب از آسمان تا زمین یعنی تا از آسمان نبارد بر زمین نروید۔ سؤال دارو ے گناہان
چیست۔ جواب توبہ و استغفار کردن۔ سؤال توبہ کردن در جوانی بہترست یا در پیری
جواب در جوانی خوشترست زیرا کہ مرد پیر چہ کند کہ توبہ نکند۔ قطعہ حسن

موے بر تن ہمہ سفید شدہ	بر سرت موے یکے سیاہ نماند
اے حسن توبہ آن زمان کردی	کہ ترا طاقت گناہ نماند

سؤال صحت جسم در چہ چیزست۔ جواب باشتہاے صادق طعام خوردن و ہنوز اندکے
اشتہا باقی ست کہ دست از طعام باز کشیدن۔ سؤال کدام کس ست کہ صد عیب داشتہ باشد
بر وعیب نگیرند۔ جواب مرد سخی۔ سؤال آن چہ چیزست کہ بہتر از زندگانی و بدتر از
مرگ باشد۔ جواب بہتر از زندگانی نیکنامی ست و بدتر از مرگ بدنامی سؤال انسان
از کدام عمل محبوب الہا باشد۔ جواب از راست معاملگی و شگفتہ روئی سؤال صاحب
دولت را کدام عمل خوشترست۔ جواب بمحتاجان نان دادن و بتواضع مہمانان پرداختن
سؤال نشان دوست صادق چیست۔ جواب آنکہ در نیکی یاری تو کند و از بدی
ترا مانع آید و باز دارد۔ سؤال رزق چیست جواب ہر چہ بتو رسد۔ سؤال از جملہ
اوراد بچہ چیز مواظبت باید کرد۔ جواب نام خالق و یاد کردن موت را سؤال کدام
کس ست ہر جا کہ رود اورا دوست دارند جواب صاحب ادب۔ شعر

ادب بهتر از گنج قارون بود	فزون تر ز ملک فریدون بود

سوال چند چیز ست اندوه را ببرد جواب دو چیز یکے رفیق موافق دوم دیدن
روے دوستان صادق فرد رفیق خوب کمیاب ست چون اکسیر در عالم ٭ بدست
هر که افتد کیمیاگر مے توان گفتن ٭ سوال مرد عاقل کیست جواب آنکه از مخالفت
دنیا آزرده و دل تنگ نباشد فرد ز رنج و راحت گیتی مرنج اے دل مشو خرم ٭ که
آئین جهان گاہے چنان گاہے چنین باشد ٭ سوال عالی همت کیست جواب
آنکه نعمت آخرت را بر نعمت دنیا گزیند بیت دلے که حور بهشتی ربود و یغما کرد ٭
کے التفات کند بر بتان یغمائی ٭ سوال کدام مرض ست که طبیب بعلاج آن فرو ماند
جواب حماقت و ابلهی بیت خوے بد در طبیعتے که نشست ٭ نرود جز بوقت مرگ از
دست ٭ سوال ز عواقب امور کدام امر خوشتر ست جواب خوشنودی حق تعالے
فرد فکر عقبے همین کند دانا ٭ عاقبت کار با خداوند ست ٭ سوال خواب بهتر ست
یا بیداری جواب ظالم را خواب عادل را بیداری سوال دوست کدام ست
جواب آنکه عیوب ترا بپوشد و هنرهاے ترا ظاهر کند سوال از نعمتهاے دنیا
چند چیز خوشتر ست جواب چار چیز اول دولت از کسب حلال دوم زن نیک
کردار صاحب جمال سوم فرزند صالح ستوده خصال چهارم نیکنامی و اقبال

سوال- یاران چند قسم اند جواب سہ قسم اند مثنوی

دلا یاران سہ قسمند ار بدانی	زبانی اند و نانی اند وجانی
بنانی نان بدہ از در بدر کن	تو اضع کن بیاران زبانی
ول یارانِ جانی را بدست آر	زہرش جان بدہ آرے توانی

باب سوم

امثال ضرب البیان بترتیب حروف تہجی

الف ممدودہ	الف مقصورہ
آدم بہ آدم میرسد کوہ بکوہ نمیرسد	اللہ بس باقی ہوس
آدمے خوب حکم عنقا دارد	اول بسم اللہ غلط
آب آمد تیمم برخاست	اول طعام بعدہٗ کلام
آمدن بارادت رفتن باجازت	اول خویش بعدہ درویش
آب نادیدہ موزہ کشیدن	اول بہ آخر نسبتے دارد
انچہ برخود نہ پسندی بر دیگرے مپسند	از پسر ناخلف دختر بہتر
آنراکہ حساب پاک ست از محاسبہ چہ باک	از پاے لنگ چہ سیر و
آنچہ در دیگ ست بچمچہ درآید	از دست گرسنہ چہ خیر

آنچہ در دل ست بر زبان آید
آن دختر را گاؤ خورد و گاؤ را قصاب برد

ارزان بعلت و گران بحکمت
از خردان خطا و از بزرگان عطا
اگر ہوس ست ہمین قدر بس ست

مصاریع

آسان گردد بر آنچہ ہمت بستی۔
آسودہ کسے کہ خر ندارد
آن قدح بشکست و آن ساقی نماند
آواز سگان کم نکند رزق گدا را

ای روشنی طبع تو بر من بلا شدی
از فلفل و زنجبیل سردی مطلب
اسپ و زن و شمشیر وفادار کہ دید
از دوست یک اشارہ و از ما بسر دویدن

ب موحدہ۔ بزرگی بعقل ست نہ بسال۔ بوی مشک پنہان نمی ماند۔ بچہ تا نہ گرید مادر شیر ندہد۔ بوسہ بہ پیغام راست نیاید۔ بی نان بتوان زیست بی آب نتوان زیست۔ باغ و بوستان لائق دوستان۔ مصاریع۔

بر رسولان بلاغ باشد و بس
بر سر فرزند آدم ہر چہ آید بگذرد
بر این عقل و ہمت بباید گریست

براتِ عاشقان بر شاخ آہو
بخت و دولت بکاردانی نیست
بادرد کسے رسد کہ دردے دارد

پ فارسی۔ پیر من خس ست اعتقاد من بس ست۔ پیران نمی پرند مریدان می پرانند

پائے چراغ تاریک باشد پنج انگشت برابر نیست + پس خوردہ سگ سگ را شاید پیش طبیب کار آزمودہ برو ۔ و پیش نیم حکیم ناتجربہ کار مرو ۔ پا ہرگدا لنگ نیست ملک خدا تنگ نیست فوقانی ۔ تا تریاق از عراق آوردہ شود مار گزیدہ مردہ بود ۔ تنہا پیش قاضی روی راضی آئی ۔ مصاریع

تصنیف را مصنف نیکو کند بیان	
تا یار کرا خواہد و میلش بکہ باشد	تشنہ در خواب آب مے بیند ۔

تا سال دگر مے کہ خورد زندہ کہ ماند ۔ ج معجمہ ۔ جائے استاد خالی نباشد ۔ جویندہ یابندہ ۔ جائیکہ شاہین جنگ زند پائے کبک در رقص تخمینو ۔ ع جواب جاہلان باشد خموشی ۔ چ فارسی چاہ کندہ را چاہ در پیش ۔ چراغ پائین خود روشنی ندارد ۔ مصاریع چہ نسبت خاک را با عالم پاک ۔ چہ کند بینوا ہمین دارد + چہ خوش بود کہ برآید بیک کرشمہ دو کار ۔ چہ دلاور ست دزدے کہ بکف چراغ دارد + چرا کارے کند عاقل کہ باز آید پشیمانی ۔ چراغ مفلسان نورے ندارد ۔ ح حطی ۔ حساب دوستان باشد بدل دل ۔ حکم حاکم مرگ مفاجات ۔ حرف می ماند و وقت نمی ماند + حکمت بہ لقمان آموختن ۔ خ معجمہ ۔ خود پسندی دلیل نادانی ست ۔ خداند بہ سلیمان گے دہد ۔ خود را فضیحت غیر را نصیحت ۔ خوے بد را بہانہ بسیار ۔ خدا کہ مے دہد نمی پرسد کہ تو کیستی ۔ خانہ دوستان

بروب و در دشمنان مکوب۔ خانۂ خالی را دیو میگیرد۔ خالی دست روسیاہ باشد۔
د مہملہ۔ در خانہ اگر کس ست یکحرف بس ست۔ در خانۂ مور شبنمے طوفان ست۔ دروغ گو
ہر جا ذلیل ست۔ دروغ گو را حافظہ نباشد۔ دست خود دہان خود۔ دست بے ہنر کفچۂ
گدائی ست۔ دل را بدل رہ ست۔ دوائے غضب خاموشی ست۔ دہن مخالفان نتوان بست
دیر آید درست آید۔ دیوانہ بکار خود ہوشیار۔ داشتہ آید بکار اگرچہ بود سر مار
ر مہملہ۔ رہ راست رو اگرچہ دور ست۔ راست و دروغ برگردن راوی۔ رویش
ببین حالش مپرس۔ روستائی را عقل از پس مے آید۔ ریش قاضی دم خر۔
ز معجمہ۔ زر دادن و درد سر خریدن۔ زن کار کند مرد لاف زند۔ زدہ را نتوان زد۔
زمین سخت آسمان دور۔ زن بیوہ مکن اگرچہ حور ست۔ زر بر سر فولاد نہند نرم شود۔
س مہملہ۔ سوال دیگر جواب دیگر۔ سوال از آسمان جواب از ریسمان۔ سگ زرد برادر
شغال۔ سگ حق شناس بہ از مردم ناسپاس۔ سخن راست تلخ میشود۔ سخن شنیدن
بیخ دولت ست۔ سگ باش برادر خرد مباش۔ سر بار کوفتہ بہ۔ سخی سربلند در ہردو
عالم ست۔ سرکۂ مفت از عسل شیرین تر ست۔ ش معجمہ۔ شنیدن کے بود
مانند دیدن۔ شراب مفت قاضی ہم خورد۔ شکم بمقدار علم۔ شدنی بود شد گرچہ خواہد شد۔
شلغم پختہ بہ از نقرۂ خام۔ شراب زدہ را شراب دواست۔ ص مہملہ۔ صبر مفتاح کار ہا ست۔

صدقه دادن ردّ بلاست. صاحب کرم همیشه مفلس باشد. صلاح نشد بلا شد. صدر هر جا که نشیند صدرست. صد کلاغ را یک کلوخ بس ست. صفائی خانه از آب و جاروب ست
صاحب غرض مجنون باشد. ع مهمله. علم شے به از جهل شے. عذر گناه بد تر از گناه
عاقلان در پئ نقطه نروند. عطائے او به لقائے او بخشیدم. عیان را چه بیان
عیسیٰ بدین خود موسیٰ بدین خود. علم در سینه باید نه در سفینه. علاج واقعه پیش از وقوع
باید کرد. غ معجمه. غم فردا امروز نباید خورد. غم نداری بز بخر. غلیواز را با کبوتر چه کار.
غریب هر دل عزیز ست. ق. قرمشت قطب از جا نمی جنبد. قرض مقراض محبت ست
قهر درویش بر جان درویش. قدر جو هر جوهری داند و قدر گل بلبل. قاضی ار رشوت
شود راضی. ک عربی. کرده خویش آمد پیش. کار بکثرت ست. کار تقدیر بتدبیر
راست نیاید. کار امروز بفردا مگذار. کجا آسمان کجا ریسمان. گر آمدی گر پیر شدی
گ فارسی. گردن بے طمع بلند باشد. گویم مشکل و گر نگویم مشکل. گربه کشتن روز
اوّل باید. گریهٔ وقت به از خندهٔ بے وقت. گوشت خر دندان سگ. گندم از گندم
بروید جو ز جو. ل. لیلیٰ را از چشم مجنون باید دید. لذت تیشه از کوهکن باید پرسید.
لعنت بکار شیطان. لاحول بران زن که کس نه هر. م. مال عرب پیش عرب
مال مفت دل بے رحم. مرده بدست زنده. مرگ انبوه جشنے دارد. مسلمانان در گور

مسلمانی در کتاب مومن موم دل کافر سنگدل۔ مُلّا شدن آسان است انسان شدن مشکل
گفت را چہ باید گفت۔ مُشتے نمونہ از خروارے۔ من آنم کہ من دانم۔ مار گزیدہ از ریسمان
مے ترسد۔ مارا ازین چہ قصہ کہ گاؤ آمد و خر رفت۔ ما بخیریم و شما ہم بسلامت۔
ن۔ ناداں سخن گوید و دانا قیاس کند۔ نیکی کن بدریا انداز۔ نہ تاب ماندن نہ پائے
رفتن۔ نقل کفر کفر نباشد۔ نقل عیش بہ از عیش۔ نیکی بربادگناہ لازم۔ نیم حکیم خطرۂ جان
نیم مُلّا خطرۂ ایمان۔ نیاز پیران حق فقیران۔ نام بلند بہ از بام بلند۔ و۔ واکن کیسہ بخور
ہریسہ۔ ولی را ولی می شناسد۔ وقت از دست رفتہ باز نیاید۔ وقت مشکل از دوست
و دشمن شناختہ میشود۔ ہ۔ ہر فرعونے راموسائے۔ ہر دردے را دوائے۔ ہر چہ در تہ باید
دل بستگی را نشاید ہر کارے و ہر مردے۔ ہمت مردان مدد خدا۔ ہر کہ بے یار بود
پیوستہ بیمار بود۔ ہنوز دہلی دور است در مجلس جاہلان خاموشی ضرور است۔ ہر کسے
مصلحت خویش نکو میداند۔ ہمسایۂ بد کسے را مباد۔ ی تحتانی۔ یک انار صد بیمار
یک سر ہزار سودا۔ یکے آمد یکے رفت۔ یک یوسف ہزار خریدار۔ یکے را بگیر دیگرے را
دعویٰ کن۔ یکے نقصان مایہ دوم شماتت ہمسایہ۔ یک من علم را دہ من عقل باید۔
یکے آید یکے سیر دو۔ یک لقمۂ صباحی بہ از مرغ و ماہی۔ یک لقمۂ صبح بہ از دہ لقمۂ چاشت
یک نشد دو شد۔ یک دانہ محبت است باقی ہمہ کاہ۔ یک پسر لائق بہ از دہ پسر نالائق۔

باب چہارم

سباوا

مرد بے ننگ۔ تیغ بے جنگ۔ محفل بے شمع۔ قاضی بے شرع۔ چراغ بے روغن۔ خیاط
بے وزن۔ گاؤ بے شیر۔ کمان بے تیر۔ شتر بے مہار۔ پالکی بے کہار۔ اسپ بے لگام۔
تیغ بے نیام۔ فیل بے زنجیر۔ صیاد بے نخچیر۔ ملک بے سیاست۔ عورت بے غیرت۔ شراب
بے کباب۔ گوہر بے آب۔ نازنین بے ناز۔ مطرب بے ساز۔ چشم بے مروت۔ امیر بے غیرت
مسافر بے منزل۔ ناقہ بے محمل۔ عروس بے شوہر۔ مرد بے زر۔ دانا بے تکلف۔ صوفی
بے تصوف۔ مریض بے پرہیز۔ کرسی بے میز۔ چاقو بے دستہ۔ مقتدی بے لبس۔
باغ بے گل۔ دعوت بے گل۔ مکان بے صحن۔ طالب علم بے ذہن۔ دلیل بے حق
وکیل بے منطق۔ دل بے نور۔ بہشت بے حور۔ رقص بے نقال۔ محلہ بے بقال۔ عالم
بے عمل۔ حاکم بے عمل۔ مسافر بے توشہ۔ انگور بے خوشہ۔ خانہ بے رخت۔ جنگل بے درخت
دوست بے وفا۔ معشوق بے جفا۔ زمین بے آسمان۔ بام بے نردبان۔ یار بے
رفاقت۔ اخبار بے ظرافت۔ زندگی بے عشرت۔ تدبیر بے فطرت۔ محفل
بے خاص۔ عبادت بے اخلاص

مثل مثلث این زمان

	از ہمہ زیادہ فروغ	
دروغ	فریب	بدعہدی
	از ہمہ زیادہ مشہور	
صبح بنارس	شام اودھ	چنڈوے لکھنؤ
	از ہمہ شیرین تر	
باختن قمار	ضرب زن داشتہ	دشنام فقیر
	از ہمہ آشکار تر	
دزدی	زنا	رشوت
	از ہمہ تلخ تر	
نصیحت	تدین	راستی
	از ہمہ ناگوار تر	
معاملۂ راست	صحبت نیک	وضع کہن
	از ہمہ مرغوب تر	
اخبار دروغ	وضع نیچری	سواری ریل
	از ہمہ بیقدر تر	

اخبار اردو	امیدوار پاس شدہ بے مڈل از ہمہ جبر بیشتر	عربی خوان مسلم
قسطنطنیہ روم	محصول معبر از ہمہ پریشان تر	ٹیکس ہوس بر غریبان
مقروض زمیندار اودھ	وثیقہ دار لکھنؤ از ہمہ بدتر	پابند وضع کہن
حق گو از بیطرفداری کسے	حاکم غارتگر از ہمہ خوب تر	نوکر پولیس
خوشامدی	سوداگر قرض فروشندہ بخوشی قبول	افسر از دو طرفہ گیرندہ
خوردن طعام دعوت	سودا سے قرض از دنیا مفقود	فرمایش معشوقان
گواہ صادق	حکیم حاذق زحمت خوش خرید	تاجر ایماندار
مرض آتشک	نازو کیلان	حاضر باشی عدالت

ہر وقت گرم ہے

بازار رشوت	دکان محمود در لکھنؤ	مزاج حاکم کلان

چشم فرو بستہ روپیہ دہندگان

رئیس خاندانی	مستغیثان عدالتہا	شریک کمپنی

از بیش رنج بیش

پوسٹ کارڈ	منی آرڈر	بے خوف تماش بینی

از ہمہ خرد تر

جگر تعلقداران ادراک پور	دل مسکنان کس کس	طلب اتفاق توانگران بدحال
دستش آنی	عارون خاندانی	گدایان پیش نشینی ۔

خدا کدام کس را چہ دہد

سخی را دولت۔ مقبول را سخاوت۔ حکیم را علم۔ تولی را حسن خلق۔ نالائق را موت
تماش بین را غیرت۔ عاشق را صبر۔ حاکم را چشم۔ شاعر را بے فکری۔ نادان را اتفاق
مردم لیاقت دار را ہمت۔ معشوق را رحم۔ دعائے خیر را تاثیر۔ ترقی مفلس را برکت
قاضیان را سوزاک۔ درباریان را پشیمانی۔ بدمعاش را آتشک۔ ظالم را کمزوری۔ انصاف
مزاج را حکومت۔ دوستان ما را کشادہ دلی و فراخ دستی۔ دشمنان ما را حبس دائمی۔

شرفا را لیاقت۔ و پیران الشان را صحبت نیک۔ شاگردان دودہ سیان ما توفیق نماز جمعہ ورنہ مرض ہیضہ۔ حجاج این زمان را راست گوئی و ایماندار ی۔ علمائے دین را نوشتہ۔ و مرا از فضل بکرائش ہر چہ او خواہد و ہر چہ من خواہم۔

نوکران بے تنخواہ را ببین

آنریری مجسٹریٹ	نوکر سرکار
نالائق شوہر	نوکر زن لائقہ
مفلس تماش بین	نوکر طوائف
دیہاتی حکیم	نوکر عطار
طالب علم حلقہ مبتدی	نوکر مدرس
اہل مقدمہ	نوکر عملہ پیشہ۔
مددگار سررشتہ	نوکر اہلمد
نامہ نگاران	نوکر ایڈیٹران اخبار
سرغنہ بدمعاشان	نوکر چوکیداران
راجگان ہندو	نوکر حکام
بنگالہ	انگریزی

از ہمہ بہتر و نیکو تر

یکے	آن زبان کہ خدا را یاد کند۔
۲	آن کلام کہ دران ذکر خدا باشد
۳	آن دل کہ دران کدورت نباشد
۴	آن مکان کہ عیب دار نباشد
۵	آن کتاب کہ دین و دُنیا ہر دو را بہبودی بخشد
۶	آن اہلکار کہ راشی یعنے رشوت گیر نباشد
۷	آن گوش کہ خوبی ہر قسم شنود۔
۸	آن صحبت کہ براہِ راست آرد
۹	آن زن کہ پاکدامن باشد
۱۰	آن ملک کہ اندران نفاق نباشد
۱۱	آن دولت کہ از محنت پیدا کردہ باشد
۱۲	آن علم کہ منافع دین و دُنیا بخشد
۱۳	آن عالم کہ بر علم خود عمل کند و مردم را لِلّٰہ تعالےٰ امر بالمعروف و نہی عن المنکر کند۔

لباس کراچیست

لباس دولت	سخاوت	لباس درویش	قناعت
لباس اولاد	سعادت	لباس سخن	فصاحت
لباس آدمی	علم	لباس زن	شرم
لباس علم	عمل	لباس جسم	تندرستی
لباس زندگی	آزادی	لباس نوکر	وفاداری
لباس دست	بروقت بکار آمدن	لباس زبان	ذکر خدا و راست گوئی

ثمر کراچیست

ثمر صبر	راحت	ثمر علم	عزت
ثمر غیبت	ذلت	ثمر بدپرہیزی	بیماری و علت
ثمر تمسخر	ستیز	ثمر ستیز	نقصان
ثمر عشق الٰہی	سرور دائمی	ثمر مکر و فریب	بربادی
ثمر چاپلوسی	بے اعتباری	ثمر سیاحی	تجربہ کاری
ثمر اخبار بینی	واقفکاری	ثمر بدسلوکی	بدبختی
ثمر ہندوستان	باہم نااتفاقی	ثمر بنگالہ	سراسر مکر و فریب

کدام کدام چیز بیخِ کدام سے بُرد

بیخ درخت	سے بُرد	معمار بیخ عمارت بنانیوالا
بیخ دم	"	نشتر
بیخ زندگی	"	فکر
بیخ سلطنت	"	ظلم
بیخ سوداگری	"	بے ایمانی
بیخ امیری	"	عیاشی
بیخ کودکان	"	ناز
بیخ ایمان	"	طمع
بیخ بیمار	"	نیم حکیم
بیخ تحریر	"	بدخطی
بیخ طلبا	"	املا سے غلط
بیخ ہندوستان	"	نفاق
بیخ حسن عمل	"	غفلت
بیخ اخلاص	"	ریا و سمعہ

آمد کشمیر

آمد وکیلان .. .. در عدالت

آمد بقالان .. .. در خشک سالی

آمد خوشامدیا .. .. در امیران

آمد عطاران .. .. در وبا و ہیضہ

آمد گوشہا .. .. در نابینایان

آمد ارباب نشاط .. .. در محفل کتخدائیہا

آمد دلالان .. .. در بازار

آمد مردم اوباش .. .. در میلہا

آمد مردمان ہر دو طرف .. .. در جنگ باہمی

آمد عملہ و متصدیان .. .. در سرکار غافل

آمد ہندوستانیان .. .. در عہد لارڈ رپن

آمد عاقلان .. .. در ہر مقام

آمد ملایان .. .. در مسجدہا برائے جامہ و شیرینی

آمد مولویان اندک استعداد از گروہ دو وہ میان در جاہلان دیہات

نسخۂ مسہل گناہان

برگ تواضع - تخم سخا - بیج تسلیم - تخم رضا - صمغ وفا - پوست صبر - اصل الحیا - تخم خوف - تخم رجا - اینہا دویہ را ہموزن گرفتہ در ہاون استغفار کوفتہ در آب صدق ترکردہ بوقت تہجد بدیگ توکل نہادہ از آتش عشق الٰہی جوش دادہ بعدہٗ در پارچۂ زہد صاف نمودہ از باد حلم سرد نمودہ و شکر شکر آمیختہ در کاسۂ قناعت انداختہ بنوشند یقین کامل ست کہ مواد فاسد مثل حسد و بغض و کینہ و بخل و کبر و عیب و ریا و کذب و غیبت و حرام و حرص و طمع وغیرہ خارج گردد وز و د صحت کاملہ دست دہد برب العباد -

باب پنجم

در حکایات عبرت آیات حکایت ۱

آوردہ اند کہ بہلول دیوانہ نزدیک ہارون رشید در آمد او را متفکر دید گفت موجب تفکرت چیست۔ گفت از بیوفائی دنیا فکر مے کنم گفت ترا این فکر نے باید کہ اگر جہان را وفا بودے ہرگز این پادشاہی بتو نرسیدے قطعہ

گفت با بہلولؒ ہارون کاشکے
کین جہان بنیاد محکم داشتے

گفت بہلولؒ اے امیر المؤمنین
گر چنین بودے ہم آدمؑ داشتے

حکایت ۲

روزے بہلول نشستہ بود چند کلۂ سرے در پیش نہادہ ہارون رشید بوی رسید پرسید کہ این کلہ ہا چیست
گفت کلۂ پدر من و کلۂ پدر تو۔ میان ایشان فرق مے جویم۔ **قطعہ**

برداشتم دو کلۂ بوسیدہ را ز خاک۔	گفتم کہ فرق باشد ہر دم بجانِ شان
دیدم میانِ ہر دو بوقتِ حیات فرق	بعدِ وفات فرق ندیدم میانِ شان

حکایت ۳

شنیدم کہ افلاطون حکیم چہار صد سال در خلوت نشست و ہر روز باندازۂ یکدرم طعام خوردے
بدین ریاضت عقودِ فلکی را حل مے کرد **قطعہ**

دیدہ ام در صحائفِ حکمت ؛	کز طریقِ ریاضت افلاطون
وضع کردہ ست علمِ موسیقی	از صریرِ تحرّکِ گردون

تو کہ از آب و نان شکم را پُر کردۂ در درون تو یک مسئلہ رہ نیابد **قطعہ**

اندرون از طعام خالی دار	تا درو نورِ معرفت بینی

تہی از حکمتے بعلّت آن ؛ حکایت ۴ ؛ کہ پُری از طعام تا بینی

خواہندۂ مغربی در صفت بزازان حلب مے گفت۔ ای خداوندان نعمت اگر شمارا انصاف
بودے و مارا قناعت۔ رسمِ سوال از جہان برخاستے **قطعہ**

اے قناعت توانگرم گردان	کہ ورائے تو ہیچ نعمت نیست

گنج صبر اختیار لقمان ست ‌ ‌ ‌ هر کرا صبر نیست حکمت نیست

حکایت ۵

یکے از ملوک بے انصاف پارسائی را پرسید کہ کدام عبادت فاضلترست. گفت ترا خواب نیمروزے تا دران یک نفس خلق را نیازاری قطعہ

ظالمے را خفتہ دیدم نیم روز ‌ ‌ ‌ گفتم این فتنہ است خوابش بردہ بہ
وانکہ خوابش بہتر از بیداری ست ‌ ‌ ‌ آنچنان بدزندگانی مردہ بہ

حکایت ۶

درویشے مستجاب الدعوات در بغداد پدید آمد. حجاج یوسف را خبر کردند. بخواندش و گفت دعائے خیرے بر من کن. گفت خدایا جانش بستان. گفت از بہر خدا این چہ دعاست. گفت این دعائے خیرست ترا و جملہ مسلمانان را مثنوی

اے زبردست زیردست آزار ‌ ‌ ‌ گرم تا کے بماند این بازار
بچہ کار آیدت جہانداری ‌ ‌ ‌ مردنت بہ کہ مردم آزاری

حکایت ۷

اعرابی را دیدم کہ پسر را ہمیگفت اے پسر کہ من بتحقیق پرسیدہ خواہی شد روز قیامت کہ چہ چیز حاصل کردی و گفتہ نخواہی شد کہ بکدام کس منسوب ہستی یعنی ترا خواہند پرسید ہنرت چیست

نگویند که پدرت کیست قطعه

جامهٔ کعبه را که می بوسند	او نه از کرم پیله نامی شد
با عزیزی نشست روزی چند	لاجرم همچو او گرامی شد

حکایت ۸- دو امیرزاده در مصر بودند یکی علم آموخت و دیگری مال اندوخت عاقبة الامر یکے علامهٔ عصر گشت و آن دیگری عزیز مصر پس این توانگر بچشم حقارت در فقیه نظر کردی و گفتی که من بسلطنت رسیدم و این همچنان در مسکنت بماند گفت ای برادر شکر نعمت باری عزّ اسمه مرا بیشتر باید گفت که میراث پیغمبران یافتم یعنی علم و ترا میراث فرعون و هامان رسید

یعنی ملک مصر نظم

من آن مورم که در پایم بمالند	نه زنبورم که از نیشم بنالند
چگونه شکر این نعمت گزارم	که زور مردم آزاری ندارم

حکایت ۹- دزدی بخانهٔ درویشی رفت چندانکه بیشتر جست کمتر یافت درویش بیدار بود سر برداشت و گفت که من در روز روشن درین جا هیچ نیابم تو در شب تاریک

چه خواهی یافت قطعه

لاف طاعت چند در پیری زنی	ای نکرده در جوانی هیچ کار
آنچه را در روز روشن کس نجست	گر توانی جست در شبهای تار

حکایت ۱۰۔ روزے از حضرت علی کرم اللہ وجہہ چند یہود پرسیدند کہ شمارا علم است وما را مال پس شما از علم چہ فائدہ بردارید چنانکہ ما از مال نفع برداریم۔ گفت قطعہ لمؤلفہ

بتقسیم جبار راضی شدیم	بما علم و از بہر اعداش مال
کہ باشد فنا مالِ شان زود تر	ولے علم ما را نباشد زوال

باب ششم
در النقال عجیبہ و لطائف غریبہ

نقل ۱۔ نوشیروان عادل در کفر مُرد۔ بدیدندش در خانقاہی خوش و خرم۔ پرسیدند کہ این مقام از کجا یافتی۔ گفت بر مجرمان شفقت نبردم و بیگناہان را نیازردم۔ ازان یافتم۔ نقل ۲۔ یکے از خلفا بہلول را گفت مرا نصیحت فرما۔ گفت از دُنیا باخرت چیزے نمی توان بُرد جز ثواب و عقاب۔ نقل ۳۔ گویند کہ نوشیروان بر زنجیر جرسہا بستہ بود طرفے ازان زیر بالینِ خود نہادے و طرفے دیگر در میدان بر درخت بستہ داشتے تا کسے را اگر شکتے بودے سلسلہ بجنبانیدے آواز جرسہا شنیدہ نوشیروان بیرون آمدے و بدادش رسیدے۔ نقل ۴۔ یکے از پادشاہان بزاہدے گفت کہ از ہول عظیم قیامت ترسناکم۔ گفت امروز از خدائے عزوجل بترس تا ہول قیامت نباشد۔ نقل ۵۔ کسے طعام میخورد۔ محتاجے از در درآمد و بطلب سہمِ شریک طعام شد آن کس

بدل تنگ آمد وگفت کہ شنیدہ ام کہ تو قصۂ یوسفؑ را بحسن بیان ادا کنی امید سماع دارم۔ گفت شخصی بود پسرے داشت گم شد باز یافت این بگفت و بز و خوردن مشغول شد بیچارہ را شکم پر نشد و بحسن حسبتی وی حیران ماند و ہیچ نگفت۔ نقل ۶۔ گویند کہ مردے منطقی روزے بطلب بیت بدکان زیّات رفت و دید کہ سنگے گران بر چرخ زیّاتی نہادہ و بہرۂ وچشم گاؤ چرخ بچیزے بستہ و جلاجل در گلویش آویختہ است۔ ازموجبات اینہمہ استفسار کرد زیّات گفت سبب نہادن سنگ اینکہ تا گاؤ بداند کہ مالک بر آوازِ زیاتی نشستہ است۔ و باعث بند داشتن چشمان گاؤ آنکہ بر حقیقت نہادن سنگ اطلاع نیابد۔ پُرسید کہ موجب جلاجل چہ باشد گفت تا ہر جا کہ باشم از آواز جلاجل دریابم کہ گاؤ چرخ در گردش ست منطقی گفت پس اگر بیک جا ایستادہ گردنِ خود را حرکت دادہ باشد۔ زیّات گفت کہ گاوِ من منطق نخواندہ است۔ نقل ۷۔ از کسے پرسیدند کہ درین زمان مردان بسیار اند یا زنان گفت صنف دوم پرسیدند چگونہ گفت ہر کہ بینی پیر و زن ست یا بر امرِ زنان کار میکند او ہم زن ست ازین اعتبار زنان بسیار اند۔ نقل ۸۔ گویند کہ رابعہ بصری در عدّت بود و حسن بصریؒ نزدش رفت و بایما گفت کہ اے رابعہ ہر دم شیطان در پیِ انسان ست ترا باید کہ بنکاح کسی عالم صاحب حسن و رائی۔ رابعہ بفراست دریافت کہ این مرا نکاح کردن میخواہد گفت کہ من سوالے دارم جوابش فرمائی۔ آنکہ حق تعالیٰ عقل و شہوت آفریدہ چند حصّہ کرد و کرا کرا عطا فرمود۔ گفت

عقل را دہ حصہ کردہ از آن بمرد داد و یک بزن و شہوت را برعکس آن یعنے این راہم دہ بخش کردہ از آن بزن داد و یک بمرد را تو گفت من با یک حصۂ عقل نہ حصۂ شہوت را ضبط کردہ نکاح بکسے نخواہم و تو با نہ بخش عقل یک سہام شہوت را ضبط کردن نتوانستی و مرا نکاح کردن میخواہی یا بو العجب حسن خجل شد و خیال نکاح از دل برداشت۔

	لطائف غریبہ	

لطیفہ ۱ حضرت ابوبکر صدیقؓ و حضرت عمرؓ طویل القامت بودند و حضرت علیؓ نہایت پست قد۔ روزی علیؓ درمیان شیخینؓ نشستہ بود۔ صدیقؓ بطریق مزاح گفت اَنْتَ یٰعَلِیُّ بَیْنَنَا کَالنُّوْنِ فِیْ لَنَا یعنے علی درمیان ما ہر دو چون حرف نون ست در لفظ لنا حضرت علیؓ جوابش فرمودند لَوْلَا عَلِیٌّ بَیْنَکُمَا لَکَانَ لَکُمَا لَا یعنے اگر علی درمیان شما نبودے پس بودندے شما ہر دو چون حرف لا یعنے نیست۔ لطیفہ ۲۔ روزے دو کس نزد امیر المومنین علیؓ آمدند یکے بر دیگرے دعویٰ کرد و گفت این شخص مرا میگوید کہ با مادر تو محتلم شدہ ام۔ حکم وحد او چگونہ باشد۔ امیر فرمود کہ او را در آفتاب بدار و بر سایۂ او حد بزن لطیفہ ۳۔ یکی از اولاد خلفائے عباس کہ بغایت ظالم و ستم پیشہ بود۔ داعیۂ خلافت داشت۔ ندیم پدر خود را گفت از برائے من لقبی پیدا کن مثل متوکل باللہ و معتصم باللہ۔ ندیم گفت نعوذ باللہ۔ لطیفہ ۴۔ مرد سپاہی از جملۂ زشت نامش حور بود سپاہی روزے بغزا رفتہ بود

رو بگریزند او را گفتند شرم نداری که بعد از آن همه لاف میگریزی باز گرد. اگر کافر را بکشی غازی باشی و اگر از دست کافری کشته شوی شهید گردی و در قیامت حور بیابی. گفت هیچ در دنیا حوری دارم برای حور عقبی خود را بکشتن ندهم. لطیفه ۵ - جمعی بر حجاج گرد آمده بودند زنی را از آنها گرفتار کرده پیش حجاج بردند. حجاج با وی عتاب و خطاب آغاز کرد. او چشم بر زمین دوخته نه جواب میداد و نه چشم بطرف او میگشاد. یکی گفتش که امیر با تو سخن گوید و تو اعراض میکنی گفت از جهت آنکه خدای تعالی بجانب او نظر نمیکند. حجاج پرسید که از کجا گوئی که خدا بمن نظر نمیکند گفت بدلیل آنکه اگر بر تو نظر داشتی ترا با این چنین ظلم نگذاشتی. حجاج منفعل گردید و زن را بگذاشت لطیفه ۶-
اعرابی بمسجد رسول علیه الصلوٰة والسلام در آمد و نماز بسرعت و تعجیل بلا تأنی و تعدیل بجا آورد امیر المومنین علی کرم الله وجهه حاضر بود. دید و گفت که نماز تو درست نشد گفت صحیح شد فرمود نشد گفت شد بار سوم علی رضی بروی بانگ برزد و دُرّه برکشید و فرمود که برخیز و نماز را اعاده کن. اعرابی از ترس دُرّه برخاست و نماز بتأنی و تعدیل ادا کرد و بخضوع و خشوع مبالغه نمود امیر فرمود ای بدوی این نماز که گذاردی بهتر است یا آنکه پیش از این خواندی بهتر بود. اعرابی گفت لا والله نماز اوّل بهتر بود زیرا که از ترس خدا بود و نماز دوم از ترس دُرّهٔ شماست لطیفه ۷ - یکی از قضات خواست که با عالمی ظریف مطایبه کند گفت از تو مسئله می‌پرسم جواب با صواب بگوئی گفت آنچه دانم عرض کنم قاضی گفت سگی از بامی بر بامی بر جست و بادی از وی سر زد

آن باد تعلق بصاحب کدام بام داشته باشد گفت بهر بام که نزدیکتر بود گفت اگر هر دو بام
برابر باشد گفت نصفے بصاحب این سرا و نصفے بصاحب آن سرا رسد گفت اگر صاحبان هر دو
سرا غائب باشند گفت به بیت المال و مال غائب تعلق بجناب قاضی دارد۔ لطیفه ۸۔
ابو نواس محتسبے را دید که مردے را آویخته بود و خواست که او را تا زیانه زند از برائے آنکه در
دست او چیزے دیده بود که بآن خمرے پالاید محتسب را گفت بگذار این فقیر را تا در پی کار خود
برود گفت نگذارم که او آلت خمر پالودن همراه دارد۔ ابو نواس دامن برداشت و عضو تناسل
خود با و نمود و گفت پس بیا و مرا بزن که آلت زنا کردن همراه دارم محتسب خجل شد و آن مرد را
بگذاشت۔ لطیفه ۹۔ ظریفے زن بخواست و آن زن بعد از چهار ماه پسرے زائید و بشوهر گفت
که این پسر را چه نام داری۔ گفت پیک تیزگام که راه نه ماه را بچهار ماه طے کرده آمده است
لطیفه ۱۰۔ زنے بدخوئی و بدروئی بیمار شد و شوهر را گفت که اگر بمیرم چون خواهی زیست
شوهر گفت اگر نمیری چون خواهم زیست۔ لطیفه ۱۱ جماعتی بدعاے باران بصحرا بیرون رفتند و
اطفال نیز همراه ایشان بودند۔ ظریفے پرسید که طفلان را کجا می برید۔ گفتند که اینها معصومند و دعاے
ایشان مقبول ست ظریف گفت اگر دعاے کودکان مستجاب بودے یک معلم در مکتب عالم زنده نماندے
لطیفه ۱۲۔ حاکمی ظالم براے خود مقبره ساخت و بنایان یکسال در آنجا کار کردند تا باتمام رسید
حاکم از استاد بنایان که مرد ظریف بود پرسید که این عمارت را دیگر چه باید گفت وجود شریف شما

حصۂ سوم

درحساب سیاق وہندسہ

واز آزادفرے میباید۔ دریںجا بقدر ضروری ازان اکتفا نمودہ شد

باب اوّل

درچگونگی رواج سیاق فارسی وعربی بہندوستان

بایددانست کہ درزمان پیشین بملکِ ہندوستان اہل قلم ہنود بودندو باطوار این دیار خط ہندی در دفاتر بکار می بُردند ہرگاہ کہ فرمانروائی راجہاے ہنود منقطع گردید وسلاطین مسلمین سریرآرای سلطنت شدند از ابتدای ۵۸۳ھ کہ راے پتھورا والی ہندوستان بقتل رسید وسلطان شہاب الدین غوری مظفر ومنصور گشت تاچہارصد سال بعہد اسلام نیز درہندوستان دفتر ہندی جاری ماند در زمان خلافت حضرت ابوالفتح جلال الدین محمد اکبر پادشاہ چون افضل الفضلا ملک الشعرا شیخ ابوالفیض فیضی کہ درحساب دانی و دقائق سیاق والافطرت بود نسخۂ لیلاوتی را از ہندی بفارسی ترجمہ نمودہ در جلدوے آن مرتقی مدارج عالیہ گردید۔ خواجہ بے بدل خان وشاہ منصور شیرازی وغیرہ چند اشخاص کہ در نویسندگی دستگاہ درست داشتند مساعی موفور بکار بُردند تادفتر ہندی رابفارسی نمودہ بلسان شیخ ابوالفیض مشمول عواطف شاہی شوند۔ این معنی ازانہا پیش رفت

نگردید آخر وزیر اعظم راجہ تو ڈرمل کہ در حساب دانی ید طولی داشت در سنہ بست و ہشتم اکبری مطابق سنہ ۹۹۱ نہصد و نود و یکم ہجری دفاتر ہندی را برہم زدہ دفتر فارسی مقرر کرد

باب دوم

بدانکہ ارباب سیاق ہنگام شروع حساب نخستین بر سر فرد الف مے نگارند از برائے آنکہ در حروف تہجی اول حرف الف و نیز بحساب ابجد سر حروف الف ست کہ شہادت میدہد

براحدیت ذات حضرت صمدیت جل شانہ

باید دانست

کہ در رقوم اعداد سیاق و ہندسہ کہ مدار نویسندگی بر انست ازین نقشہ ذیل واضح دانید

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
ایک	یک	۱	عہ
دو	دو	۲	عہ
تین	سہ	۳	سے
چار	چہار	۴	للعہ
پانچ	پنج	۵	صہ

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
چھہ	شش	۶	ے ر
سات	ہفت	۷	سعہ ر
آٹھ	ہشت	۸	ملے ر
نو	نہ	۹	لعہ ر
دس	دہ	۱۰	عہ
گیارہ	یازدہ	۱۱	لعہ
بارہ	دوازدہ	۱۲	عیہ
تیرہ	سیزدہ	۱۳	یعہ
چودہ	چاردہ	۱۴	للعہ
پندرہ	پانزدہ	۱۵	ععہ
سولہ	شانزدہ	۱۶	عہ
سترہ	ہفتدہ	۱۷	سوعہ
اٹھارہ	ہشدہ یا ہیجدہ	۱۸	ہعہ
اُنیس	نوزدہ	۱۹	لوعہ

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
بیس	بیست	۲۰	عسه
اکیس	بیست ویک	۲۱	لعسه
بائیس	بیست ودو	۲۲	ىعسه
تیئس	بیست وسہ	۲۳	ىعسه
چوبیس	بیست وچہار	۲۴	للوعسه
پچیس	بیست وپنج	۲۵	ىعسه
چھبیس	بیست وشش	۲۶	عسه
ستائیس	بیست وہفت	۲۷	موعسه
اٹھائیس	بیست وہشت	۲۸	ںعسه
اونتیس	بیست ونہ	۲۹	لوعسه
تیس	سی	۳۰	سه
اکتیس	سی ویک	۳۱	لسه
بتیس	سی ودو	۳۲	عسه
تینتیس	سی وسہ	۳۳	ىسه

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
چونتیس	سی وچہار	۳۴	للوسہ
پینتیس	سی وپنج	۳۵	دسہ
چھتیس	سی وشش	۳۶	سہ
سینتیس	سی وہفت	۳۷	موسہ
اٹھتیس	سی وہشت	۳۸	ہسہ
اُنتالیس	سی ونہ	۳۹	لوسہ
چالیس	چہل	۴۰	للعہ
اکتالیس	چہل ویک	۴۱	لہ للعہ
بیالیس	چہل ودو	۴۲	عللعہ
تینتالیس	چہل وسہ	۴۳	یللعہ
چوتالیس	چہل وچہار	۴۴	للیللعہ
پینتالیس	چہل وپنج	۴۵	صللعہ
چھیالیس	چہل وشش	۴۶	للعہ
سینتالیس	چہل وہفت	۴۷	مللعہ

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
اٹھتالیس	چہل و ہشت	۴۸	ہللعہ
اونچاس	چہل و نہ	۴۹	لوللعہ
پچاس	پنجاہ	۵۰	صہ
اکاون	پنجاہ و یک	۵۱	لہصہ
باون	پنجاہ و دو	۵۲	ںصہ
ترپن	پنجاہ و سہ	۵۳	ہصہ
چوّن	پنجاہ و چہار	۵۴	للدصہ
پچپن	پنجاہ و پنج	۵۵	دصہ
چھپن	پنجاہ و شش	۵۶	صہ
ستّاون	پنجاہ و ہفت	۵۷	معصہ
اٹھاون	پنجاہ و ہشت	۵۸	مصہ
اونسٹھ	پنجاہ و نہ	۵۹	لوصہ
ساٹھ	شصت	۶۰	سہ
اکسٹھ	شصت و یک	۶۱	لہسہ

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
نوّے	نود	۹۰	لعـہ
اکانوے	نود و یک	۹۱	رلعـہ
بانوے یا برانوے	نود و دو	۹۲	یلعـہ
ترانوے	نود و سہ	۹۳	یلعـہ
چورانوے	نود و چہار	۹۴	للعـہ
پچانوے	نود و پنج	۹۵	ولعـہ
چھیانوے	نود و شش	۹۶	ـلعـہ
ستانوے	نود و ہفت	۹۷	ولعـہ
اٹھانوے	نود و ہشت	۹۸	یلعـہ
ننّانوے	نود و نہ	۹۹	ولعـہ
سَو	صد	۱۰۰	ما

فائدہ

در اعداد ہندسہ صورتہاے احاد آن بدین گونہ است

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹

و از سہ اسم عشرات و مآت و الوف وغیرہ آن صور جداگانہ مقرر نکردہ اند مگر ہمین کہ ترقی
اعداد از صفر میشود کہ یکے را بدہ و دہ را بصد و صد را بہزار میرساند و ہمین نوع مرتبہ بمرتبہ
متصاعد میگرداند یعنے ماقبل صورت یکی یک صفر گذارند عشر یعنے دہ شود و دو صفر گذارند
مأتہ یعنے صد و سہ صفر دہند الف یعنی ہزار گردد چون دہ و صد و ہزار دہ ہمین وجہ تا آخر

باید دانست

کہ در زبان عربی - احد ۱ - اثنی ۲ - ثالث ۳ - اربع ۴ - خمس ۵ - ستہ ۶ - سبع ۷ -
ثمانیہ ۸ - تسع ۹ را احاد گویند - و عشر ۱۰ عشرین ۲۰ - ثلثین ۳۰ - اربعین ۴۰ - خمسین ۵۰ - ستین ۶۰ -
سبعین ۷۰ - ثمانین ۸۰ - تسعین ۹۰ - را عشرات گویند و مأتہ ۱۰۰ - مائتان ۲۰۰ - ثلث مأتہ ۳۰۰ -
اربع مأتہ ۴۰۰ - خمس مأتہ ۵۰۰ - ست مأتہ ۶۰۰ - سبع مأتہ ۷۰۰ - ثمان مأتہ ۸۰۰ - تسع مأتہ ۹۰۰ - را مآت گویند
الف ۱۰۰۰ - اثنی الف ۲۰۰۰ - ثالث الف ۳۰۰۰ - اربع الف ۴۰۰۰ - خمس الف ۵۰۰۰ - ست الف ۶۰۰۰ سبع الف ۷۰۰۰
ثمان الف ۸۰۰۰ - تسع الف ۹۰۰۰ - را الوف نامند و تا ہمین چہار درجہ نامہاے جداگانہ مقرر
و بعد از الوف اسماء علیحدہ ہیچ نیست بلکہ لک را مأتہ آلاف و کرور را مأتہ مأتہ آلاف و ہمچنین تا آخر
گویند و این نوع در فارسی نیز تا ہزار است چنانچہ از این نقشہ ذیل واضح خواہد شد

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
ایک سو	یک صد	۱۰۰	مار

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت رقم
چھہتّر	ہفتاد و شش	۷۶	ںحہ
ستہتر	ہفتاد و ہفت	۷۷	موحہ
اٹھتر	ہفتاد و ہشت	۷۸	ہمحہ
اوناسی	ہفتاد و نہ	۷۹	لوحہ
اسّی	ہشتاد	۸۰	سہ یا لسہ
اکیاسی	ہشتاد و یک	۸۱	لرلسہ
بیاسی	ہشتاد و دو	۸۲	علسہ
تراسی	ہشتاد و سہ	۸۳	لیسہ
چوراسی	ہشتاد و چہار	۸۴	للولسہ
پچاسی	ہشتاد و پنج	۸۵	ملسہ
چھیاسی	ہشتاد و شش	۸۶	لسہ
ستاسی	ہشتاد و ہفت	۸۷	مولسہ
اٹھاسی	ہشتاد و ہشت	۸۸	ملسہ
نواسی	ہشتاد و نہ	۸۹	لولسہ

اما در زبان ہندی تا بست و پنج درجہ نامہائے جداگانہ مقرر ساختہ اند برین ترتیب
ایکن ۔ دہن ۔ سین ۔ ہزارن ۔ دہ ہزارن ۔ لکھن ۔ دہ لکھن ۔ کرورن ۔ دہ کرورن
اربن ۔ دہ اربن ۔ کھربن ۔ دہ کھربن ۔ نیلن ۔ دہ نیلن ۔ پدمن ۔ دہ پدمن ۔ سنکھن
دہ سنکھن ۔ چلھن ۔ دہ چلھن ۔ اننتن ۔ دہ اننتن ۔ مدھن ۔ دہ مدھن ۔

برائے تعداد مراتب کہ در ہندوستان مشہورند نہایت شان اینست

نام	تمثیل	تعداد صفر
۱ اکن	۱	
۲ دہن	۱۰	۱ صفر
۳ سین	۱۰۰	۲ صفر
۴ ہزارن	۱۰۰۰	۳ صفر
۵ دہ ہزارن	۱۰۰۰۰	۴ صفر
۶ لکھن	۱۰۰۰۰۰	۵ صفر
دہ لکھن	۱۰۰۰۰۰۰	۶ صفر
کرورن	۱۰۰۰۰۰۰۰	۷ صفر
دہ کرورن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰	۸ صفر

	نام	تمثیل	تعداد صفر
۱۰	اربن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۹ صفر
۱۱	دہ اربن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۰ صفر
۱۲	کھربن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۱ صفر
۱۳	دہ کھربن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۲ صفر
۱۴	نیلن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۳ صفر
۱۵	دہ نیلن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۴ صفر
۱۶	پدمن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۵ صفر
۱۷	دہ پدمن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۶ صفر
۱۸	سنکھن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۷ صفر
۱۹	دہ سنکھن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۸ صفر
۲۰	جلین	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۱۹ صفر
۲۱	دہ جلین	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۲۰ صفر
۲۲	انتن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۲۱ صفر
۲۳	دہ انتن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰	۲۲ صفر

نام ہندی	نام فارسی	صورت ہندسہ	صورت ا
دو سو	دو صد	۲۰۰	لاسے
تین سو	سہ صد	۳۰۰	سمار
چار سو	چہار صد	۴۰۰	اسمار
پانچ سو	پنج صد	۵۰۰	صمار
چھ سو	شش صد	۶۰۰	سمار
سات سو	ہفت صد	۷۰۰	لمار
آٹھ سو	ہشت صد	۸۰۰	للار
نو سو	نہ صد	۹۰۰	للمار
ایک ہزار	یک ہزار	۱۰۰۰	الــــ
دو ہزار	دو ہزار	۲۰۰۰	اســــ
تین ہزار	سہ ہزار	۳۰۰۰	سمـــ
چار ہزار	چہار ہزار	۴۰۰۰	للعمـــ
پانچ ہزار	پنج ہزار	۵۰۰۰	صمـــ
چھ ہزار	شش ہزار	۶۰۰۰	سمـــ

نام	تشکیل
مدهن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰
ده مدهن	۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

مثال

۲۵۴ ۳۲۴ ۷۸۵ ۶۱۲ ۱۳۴ ۸۶۹۹۶۷۳۵۱۲۴

یعنی پنجاه و دو مدهم چهل و سه اشنت بست و چهار جلهم هفتاد و هشت شنکهه پنجاه و شش پدم دوازده نیل سیزده کهرب چهل و هشت ارب شصت و نه کرور شصت و هفت لک سی و پنج هزار یکصد و بست و چهار

باب سوم

در صورت تحریر پائی و آنکه دانستن آن ضرورست

بدانکه پائی دو قسم مے باشد یکے خام و دیگرے پخته. خام پائی آنکه یک فلوس را سه حصه کنند یک حصه را خام پائی گویند و این را کاس هم نامند. پس هر قدر پائی نوشتن ضرور افتد هندسه آن نوشته بعد آن لفظ پائی باید نوشت تا یازده پائی. دوازده پائی یک آنه مے شود چنانچه ازین

نقشهٔ ذیل معلوم کنید

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک پائی	۱ پائی	پنج پائی	۵ پائی	نہ پائی	۹ پائی
دو پائی	۲ پائی	شش پائی	۶ پائی	دہ پائی	۱۰ پائی
سہ پائی	۳ پائی	ہفت پائی	۷ پائی	یازدہ پائی	۱۱ پائی
چہار پائی	۴ پائی	ہشت پائی	۸ پائی	دوازدہ پائی یک آنہ	۱ر

بدانکہ از سہ خام پائی یک پختہ پائی میشود و آنرا فلوس گویند و سہ پائی و پاؤ آنہ نیز گویند صورت تحریرش در ہندسہ اینست ــ و از شش پائی خام نیم آنہ میگردد صورت نوشتن آن اینست ۰ ــ و نہ پائی خام یعنی پاؤ آنہ و نیم آنہ را پون آنہ گویند و آنرا در ہندسہ چنین نویسند ــ و دوازدہ پائی خام چار پائی پختہ میشود و این چار پائی پختہ را آنہ گویند و آنہ را در ہندسہ چنین (ر) نویسند و آنہ در ہندسہ نوشتہ میشود از یک تا پانزدہ آنہ در ہندسہ ہمی نویسند یعنی ہر قدر آنہ نوشتن منظور باشد عدد او در ہندسہ نوشتہ بعد آن علامت (ر) باید نوشت و از شانزدہ آنہ یک روپیہ گردد چنانچہ ازین نقشۂ ذیل واضح خواہد شد

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
پاؤ آنہ	ــر	دو آنہ	۲ر	نہ آنہ	۹ر
نیم آنہ	۰	سہ آنہ	۳ر	دہ آنہ	۱۰ر
پون آنہ	۰ــ	چہار آنہ	۴ر	یازدہ آنہ	۱۱ر

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک آنه	۱ر	پنج آنه	۵ر	دوازده آنه	۱۲ر
سوا آنه	[illegible]	شش آنه	۶ر	سیزده آنه	۱۳ر
یک ونیم آنه	۱۰ر	هفت آنه	۷ر	چهارده آنه	۱۴ر
یک وپون آنه	[illegible]	هشت آنه	۸ر	پانزده آنه	۱۵ر

وازیک روپیه تا هزار و لک صورت رقم باید نوشت چنانچه یک روپیه چهار و نیم آنه یکپائی نویسند بصورت [illegible] و پنج روپیه و پون آنه چنین نگارند [illegible] و هشت روپیه و پنج آنه و پون آنه همبرین نوع تحریر کنند [illegible] بدانکه یک روپیه را بزبان بنگله شانزده آنه و آنه را چهار پائی و پائی را بست گنڈه و گنڈه را چهار کوڑی میشود. و کوڑی را چند وجوه تقسیم میکنند یعنی میگویند که از چهار کاک یک کوڑی. و از [illegible] دنتی یک کوڑی. و از بست و هفت جو یک کوڑی. و از هشتاد تل یک کوڑی. و از سه صد و شصت رینو یک کوڑی. و از یکهزار و دو صد و هشتاد [illegible] یک کوڑی میگردد. پس طرز تحریر مراتب مذکوره برطبق حساب بنگاله و فارسی بدینگونه است که اگر یک روپیه چهار آنه یکپائی پنج گنڈه و دو کاک نوشتن منظور باشد بدینصورت می نویسند [illegible] دو کاک و اگر شانزده روپیه دوازده و نیم آنه و پنج گنڈه سه کاک یک دنتی نوشتن است چنین نگارند [illegible] دنتی باید دانست بجای لفظ هزار نشان هزار چنین ([illegible]) مقرر کرده اند ازین جهت در نوشتن

یک لاکھ یا دو لاکھ یک کرور یا دو کرور یک ارب یا دو ارب یک کھرب یا دو
یک نیل یا دو نیل یک پدم یا دو پدم ہمچنین تا دہ مدھ برائے اینہمہ صورتے معین نیست
لفظ یک یا لفظ دو نوشتہ لاکھ یا کرور نوشتہ میشود مگر در رقم سہ یا در سواے رقم سہ بالا لفظ لاکھ
یا کرور وغیرہ ہرچہ نوشتن منظور باشد آن نوشتہ مے شود مثالش اینکہ۔
یک لاکھ دو ہزار سہ صد و چہل (لاکھ ؏۱۲۳۴۰)

چہار لاکھ چہل ہزار پنج صد و سی (للعہ لاکھ ۴۴۰۵۳۰)
را چنین نویسند

پنج کرور سہ لاکھ ہفت ہزار نہ صد بست و شش
روپیہ ہشت و نیم آنہ چہار گنڈہ سہ کاگ
ہشت تل ہفت رینو را چنین نگارند

کرور ۵ لاکھ ۳ ... ۸ آنہ ۴ گنڈہ ۳ کاگ ۸ تل ۷ رینو

باب چہارم

در قاعدۂ نوشتن سرخ یعنی رتی و ماشہ و تولہ وغیرہ

بدانکہ از ہشت سرخ یک ماشہ گردد و دوازدہ ماشہ یک تولہ شود۔ ہر ہندسہ کہ خواہد نوشتہ
بعد آن سرخ یا رتی نوشتہ شود ہمان قدر رتی خواندہ شود و ہمچنین بعد ہر ہندسہ ماشہ یا تولہ
نوشتہ شود ہمان قدر ماشہ و تولہ خواندہ شود مثلو

مثال رتی

بزبان ہندی	صورت ہندسه	صورت ہندسه فارسی	بزبان ہندی	صورت ہندسه	صورت ہندسه فارسی
ایک رتی	۱ رتی	۱ سرخ	چھ رتی	۶ رتی	۶ سرخ
دو رتی	۲ رتی	۲ سرخ	سات رتی	۷ رتی	۷ سرخ
تین رتی	۳ رتی	۳ سرخ	آٹھ رتی	۸ رتی	۸ سرخ
چار رتی	۴ رتی	۴ سرخ	وزین ہشت سرخ یعنے ۸ رتی		
پانچ رتی	۵ رتی	۵ سرخ	یک ماشه گردید		

مثال ماشه — مثال توله

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک ماشه	۱ ماشه	ہفت ماشه	۷ ماشه	یک توله	۱ توله
دو ماشه	۲ ماشه	ہشت ماشه	۸ ماشه	دو توله	۲ توله
سه ماشه	۳ ماشه	نه ماشه	۹ ماشه	سه توله	۳ توله
چہار ماشه	۴ ماشه	ده ماشه	۱۰ ماشه	چہار توله	۴ توله
پنج ماشه	۵ ماشه	یازده ماشه	۱۱ ماشه	پنج توله	۵ توله
شش ماشه	۶ ماشه	دوازده ماشه	یک توله	شش توله	۶ توله

در قاعدهٔ نوشتن سیرها وغیره

بدانکہ استعمال ہندسہ در نوشتن سیرہا می آید ہر ہندسہ کہ خواہد نوشتہ بعد آن لفظ ثار نویسد ہمان قدر سیر دانستہ خواہند شد مگر تا سی و نہ سیر لفظ ثار نوشتہ خواہد شد از چہل سیر من میشود لہذا چہل سیر نوشتہ نشود

نشان سیرہا (ثار) ست

نام	صورت	نام	صورت
یک سیر	۱ ثار	پنج سیر	۵ ثار
دو سیر	۲ ثار	شش سیر	۶ ثار
سہ سیر	۳ ثار	ہفت سیر	۷ ثار
چہار سیر	۴ ثار	ہشت سیر	۸ ثار

برای یک من این صورت ست (مـ) و برای دو من (منوان) باقی از سہ تا نہ اعداد را در رقم نوشتہ بعد آن لفظ من نویسد ہمان قدر من فہمیدہ شود و دہ من بیست من سی من چہل و پنجاہ و شصت و ہفتاد و ہشتاد و نود برای اینہا نشان من بالای عشرات پیوستہ ساختہ میشود کہ ازان من خواندہ شود و دیگر ہیچ وزن فہمیدہ نشود چنانچہ ازین نقشہ ذیل فہمیدہ خواہد شد

نام	صورت	نام	صورت	نام	صورت
یک من	مـ	پنج من	صمـ	نہ من	لعہمـ
دو من	منوان	شش من	سےمـ	دہ من	عـے
سہ من	سےمـ	ہفت من	معہمـ	بست من	عـے
چہار من	للعہمـ	ہشت من	سےمـ	سی من	سـے

صورت	نام	صورت	نام	صورت	نام
للعہ	شصت من	[illegible]	ہشتاد من	[illegible]	[illegible] من
[illegible]	ہفتاد من	[illegible]	نود من	[illegible]	پنجاہ من

و بعد صد و دو صد و ہزار و دہ ہزار و لک وغیرہ لفظ من نوشتہ نشود

باید دانست پیمایش پارچہا از گز میشود و در مین گز شانزدہ گرہ میشوند و در گزہا در پیمایش کہ از آن چوب سنگ
پیمایش میشوند طول نیز میشوند این گز از شانزدہ گرہ میشود و گرہ و گز در حساب نوشتہ میشوند کہ بعد شانزدہ لفظ
درعہ یا گز نوشتہ میشود ہمان قدر آن گز خواندہ میشود چنانچہ از این نقشہ ذیل معلوم کنید

گرہ		گز		
نام	صورت	نام	صورت	
یک گرہ	۱ گرہ	یک گز	۱ درعہ	یا گز
دو گرہ	۲ گرہ	دو گز	۲ درعہ	یا گز
سہ گرہ	۳ گرہ	سہ گز	۳ درعہ	یا گز
چہار گرہ	۴ گرہ	چہار گز	۴ درعہ	یا گز
پنج گرہ	۵ گرہ	پنج گز	۵ درعہ	یا گز
شش گرہ	۶ گرہ	شش گز	۶ درعہ	یا گز
ہفت گرہ	۷ گرہ	ہفت گز	۷ درعہ	یا گز
ہشت گرہ	۸ گرہ	ہشت گز	۸ درعہ	یا گز
نہ گرہ	۹ گرہ	نہ گز	۹ درعہ	یا گز
دہ گرہ	۱۰ گرہ	دہ گز	۱۰ درعہ	یا گز
یازدہ گرہ	۱۱ گرہ	یازدہ گز	۱۱ درعہ	یا گز
دوازدہ گرہ	۱۲ گرہ	دوازدہ گز	۱۲ درعہ	یا گز
سیزدہ گرہ	۱۳ گرہ	سیزدہ گز	۱۳ درعہ	یا گز

چنانچہ ازین نقشۂ ذیل معلوم کنید

		درجۂ احاد		[illegible]	
		ب (عدد با)	۲	ج (عدد جیم)	۳
د	۴	ہ	۵	و	۶
ز	۷	ح	۸	ط	۹
		درجۂ عشرات		[illegible]	
ی	۱۰	ک	۲۰	ل	۳۰
م	۴۰	ن	۵۰	س	۶۰
ع	۷۰	ف	۸۰	ص	۹۰
		درجۂ مآت		[illegible]	
ق	۱۰۰	ر	۲۰۰	ش	۳۰۰
ت	۴۰۰	ث	۵۰۰	خ	۶۰۰

ذ	۷۰۰	ض	۸۰۰	ظ	۹۰۰	غ	۱۰۰۰

مرتبۂ الوف

بدانکہ این چہار مراتب برائے استخراج تواریخ سال بنائے عمارات و مساجد و ولادت و وفات وغیرہ متعین نمودہ اند کہ فوائد بے شمار از وے بر آیند۔

	اسمائے نجوم سبعہ		
عربی	فارسی	ہندی	مقامات
قمر	ماہ	چاند چندرما	بفلک اول
عطارد	تیر	بدھ	بفلک دوم
زہرہ	ناہید	سوکر	بفلک سوم
شمس	آفتاب	سورج	بفلک چہارم

عربی	فارسی	ہندی	
مریخ	بہرام	منگل	
مشتری	برجیس	برہسپت	بفلک ششم
زحل	کیوان	سنیچر	بفلک ہفتم

اسمائے ایام سبعہ

عربی	فارسی	ترکی	ہندی	بنگالی	انگریزی
یوم الاحد	یکشنبہ	اگی گون	اتوار	ربی وار	سنڈی
یوم الاثنین	دوشنبہ	اوچ گون	پیر	سوموار	منڈی
یوم الثلثاء	سہ شنبہ	بیش گون	منگل	منگل وار	ٹوائسڈی
یوم الاربعاء	چہار شنبہ	دورد گون	بدھ	بدھ وار	وڈنسڈی
یوم الخمیس	پنجشنبہ	سکیز گون	جمعرات	برہسپت وار	تھرسڈی
یوم الجمعۃ	آدینہ	جمعہ سی	جمعہ	سکروار	فرائڈی
یوم السبت	شنبہ	بیرگون	سنیچر	سنی وار	سٹرڈی

بدانکہ یکشنبہ روز شمس است۔ دوشنبہ روزِ قمر۔ سہ شنبہ روز مریخ۔ چہار شنبہ روز عطارد۔ پنجشنبہ روز مشتری۔ جمعہ روز زہرہ۔ شنبہ روز زحل است یعنی عمل ہر یک در روز او ست۔

اسمائے شہور

عربی	فارسی	ہندی	بنگلہ	[illegible]	ترکی طرف بخارا
محرم	ماہ فروردی	بیساکھ	بیساکھ ۳۱ یوم	جنوری ۳۱	ماہ سچقان ئیل
صفر	اردی بہشت	جیٹھ	جیٹھ ۳۱	فروری ۲۸ معمولی	اود ئیل
ربیع الاول	خرداد	اساڑھ	اساڑھ ۳۲ روز	مارچ ۳۱ روز	پارس ئیل
ربیع الآخر	تیر	ساون	ساون ۳۱ روز	اپریل ۳۰	توسقان ئیل
جمادی الاول	مرداد	بھادون	بھادون ۳۱ روز	مئی ۳۱	لوئیل
جمادی الآخر	شہریور	کنوار	کنوار ۳۱ روز	جون ۳۰ روز	ییلان ئیل
رجب	مہر	کاتک	کاتک ۳۰ روز	جولائی ۳۱	یوسنت ئیل

		ہندی	بنگلہ	[illegible]	ترکی طرف بخارا
		اگھن	اگھن ۳۰ روز	اگست ۳۱	قو ئیل
		پوس	پوس ۲۹ روز	سپٹمبر ۳۰	تجی ئیل
شوال	دے	ماگھ	ماگھ ۲۹ روز	اکتوبر ۳۱	تخا قو ئیل
ذیقعدہ	بہمن	پھاگن	پھاگن ۳۰ روز	نومبر ۳۰	ایت ائیل
ذو الحجہ	اسفند ارمذ	چیت	چیت ۳۰ روز	ڈسمبر ۳۱	تنکوز ئیل

اسمائے شہور

رومی اول سال	سریانی	نام ہائیکہ در زنان ہند مروج است
ینواریوس	ایلول اوّل	محرم
فبرواریوس	تشرین اوّل	تیرہ تیزی
مرطیوس	تشرین ثانی	بارہ وفات
اپریلیوس	کانون اوّل	میران جی
مایوس	کانون ثانی	مدار
یونیوس	شباط	خواجہ معین الدین
یولیوس	اذار	رجب
اغسطس	نیسان	شب برات
سبطنبر	ایار	رمضان
اقتوبر	حزیران	عید
نونبر	تموز	خالی
دقنبر	اب	بقرہ عید

بدانکہ تعداد ایام در رویت ہلال شہور عربی قمری گاہے ۲۹ و گاہے ۳۰ می شود درین حساب ماہہاے قمری قائم است ۱۲